

## KURITEGUDE LIIKE

**271.** Pattude raskuse astmestikust või karistuse järele kategooriasse liigitelust liivi vanakesed muud ei eraldand kui ainult suured ja väikesed patud: väikesi patte teeb igaüks ja need on andestatavad, seega kaudselt ka lubatavad, kuna suured patud on need, mida jumal ega Päästja kah ei andesta, vaid mida karistab kurat. Kõige suuremaks patuks peeti ligimese tapmist, liiati veel röövimise tagamõttega. Mõrtsukas pidavat saama sellisest lapsest, kes sündind veriste kätega (Pr) või kelle ema rasedana kedagi tapnud, kasvõi kanapoega (Pr).

Äärmiselt huvitav on liivis mõrtsuka omapärane nimetus *uit'apai*, mis tõlgitseb une päält tapjat, s.t. salajast kallaletungi kaitsetule ja vastupanuvõimetule. Analoogiline väljend on ka leedu keeles (*galva•udys*), ja esialgu jääb lahtiseks leedu-liivi "unitapja" keeleline sõltuvus, kuid igatahes siin on tegemist juba paganusaja terminiga, mis väljendab vastavat suhtumist ja hinnangut tollal, kus tapmine avalikus võitluses ja sõjalahingus ei olnud milgi määral taunitav, vaid hoopis ülistatav ja eeskujuks seatav vägitegu. Sama ideoloogia on jätkunud kõikjal ka kristlikus maailmas ja õigustand või koguni idealiseerida soodustand sõjatappu, kuigi see on lepitamatus vastuolus Jeesuse õpetuse ja kogu kristluse vaimuga. Samasugune on käsitus Liivi rannikul, kus sõjatappu taunida ja koguni absoluutselt eitada on suutnud teatavasti ainult üks erandlik ja omamoodi sangarlik kuju, kes sattus selletõttu vastuollu Läti valitussuvõimudega ja omandas rahvusvahelise kuulsuse kurioosumiks tituleeritud "liivi kuningana". See mees oli Piza-küla Bün̄tik-talu peremees Uldrik Kāpberg, kes oma kristliku maailmavaate ja eetika sõnastas mulle ise VII 1920 järgmiselt:

## „LIIVI KUNINGA” USUTUNNISTUS

Ma olen liivi mees, kuid lätlased tahavad teha meid vägisi lätlas-  
teks. Palju ongi nüüd niisuguseid, kes ei taha kõnelda rannarahva  
keelt, vaid armastavad enam läti keelt. Aga mina tahan olla liivi  
mees ja oma lapsigi sellistena kasvatada.

Nüüd võib iga rahvas ennast ise valitseda ja elada vabalt. Selle-  
pärast ei annud ka mina oma poega Läti sõjaväkke, sest mulle pole  
vaja Läti sõjaväge, pealegi pole ma lätlane. Aga nad tulid ja võtsid  
poja vägisi, minu panid vangi, kolmsada rubla trahvi määrasid kah  
veel. Küll ütlesin ma neile, et ma ei taha olla Läti alam, ka minu  
usk ei luba mind verd valada – lätlased ei pannud seda miskiks,  
vaid seletasid, ma olevat sündinud ja kasvanud Lätimaal, seega ma  
olevat lätlane.

Aga minul on niisugune usk, et minul on elamist ja olemist aku-  
raat nii, nagu on õpetanud Kristus ja ta apostlid. Ent nemad on  
õpetanud, et on vaja lüüa lahku igast, kes ei tee mitte nende õpetuse  
järgi.

Kaheksateist aastat on juba läinud, kus ma olen löönd lahku  
ristikirikust, sest et see Jumala sõna mitte enam õieti ei kuuluta.  
Ka kõrtsist olen öelnud lahti, niisama loobusin ma piibust. Nüüd  
tuleb minul öelda lahti ka valitsusest, sest Kristus õpetas: sina ei  
pea mitte mõõka kätte võtma tapmiseks.

Aga iga valitsus seisab mõõga ja tapmise peal – ja sellepärast  
ma ei tunnusta õigeaks ühtki valitsust.

O. Loorits, LRM 73/4 – (Pz) < Esimene liivi lugemik (1921), 22.

Ametlikult õigustatud sõjatapu kõrval kajastab kogu liivi jutu-  
repertuaar veel seda miljööd, kus vastase tapmine ei ole roim ega  
kuritegu, vaid iseenesestmõistetav ja täitsa loomulik akt. Kristlikus  
interpretatsioonis see vastane on moondunud sageli kuradiks, kelle  
tapmist käsitellakse koguni suure hääteona. Kuradi moderniseeri-  
tud maski taga võime aga muinasjuttudes tunda hästi paganlikku  
hiidu, mitmepäist draakonit või lihtsalt inimlikku vastast, keda feo-  
daalse ajastu seisuslike vastuolude hüpnosil nimetatakse sageli  
just “isandaks”, *resp.* mõisnikuks. Veel sagedam on maise vastase  
tapmine või hukkumine naljandeis, kus rumaluse pärast surma-  
saamise üle naerdakse ja sellest nagu naudingut või mõnu tuntakse.  
Selline elutunne ei ole meie sugurahvaste usundi ja arusaamadega  
kooskõlas ja osutab vastavate juttude põlvnemisele võõrsilt. Oma

algupäraste arusaamadega enam sobib uskumus, et kirvest ei või raiuda pakku sisse ja jätta nõnda ööseks: siis alati saab mõni inimene kirvega samuti rindu, tapetakse keegi (Ir). Et vastase tapmine on olnud omal ajal kombeõiguslikult lubatud ja õigustatud tegu, seda kajastab teiselt poolt veel arvamus, et tapmine enda kaitseks ei ole patt: kui teine sulle tuleb kallale ja tahab sind tappa, siis ei ole patt, kui sa teda ise enne saad tappa (Kr).

Samasugust arusaama väljendab novelett, mis näikse üsna uueaegne kirjanduslik laen:

Ükskord oli üks väike vaksal. Ühel päeval jaamaülem võttis palju raha. Samal päeval sadas palju vihma. Kui rong saabus, siis tuli jaamaülema juurde üks võõras mees ja küsis, kas pole siin keegi sõitnud, et talle töötand vastu sõita üks sugulane. Jaamaülem ütles, et ta pole näind kedagi. Nüüd võõras isand palub teda, lubagu tal ööks sinna jääda magama halva ilma tõttu. Tal oli üks puusärk kaasas ja ta palus, lubagu ta seda oma tuppja panna. Kuid jaamaülem ei luband ööd magada: tal oli väike tuba. Kuid puusärgi ta lubas (sinna panna). Siis võõras mees läks ära ja lubas hommikul tagasi tulla.

Nüüd öösel kõik magasid ilusasti. Kuid jaamaülemal hakkas süda valutama. Kaaslane oli tal ära surnud, tal oli nii paha tuju. Nüüd ta läks vaatama neid surnuid, mis nad teevad, seda puusärki. Ta tegi ukse lahti. Nii ta märkas, et võõral puusärgil kaas liikus ja sõrmed olid puusärgi kaane vahel. Nüüd ta ehmus ära, et see pole olnudki surnu, kelle ta toond sinna, vaid see oli elus inimene sääl puusärgis. Nii ta istus puusärgile pääle. Ja see, kes puusärgis oli, see hakkas karjuma, et pigistab ta sõrmed katki. Nüüd ta nägi, et need olid kaks röövlit. Nii ta pööris puusärgi ümber ja pani puid pääle, mis ta sai. Ja siis ta läks telefonile ja kõneles telefonitse, tuldagu talle teisest vaksalist appi, et ta on röövlite käes.

Kuid nüüd oli see teine, kes läks ära, see oli ukse taga ja lõhkus ust ja tahtis sisse saada ja küsis oma sõbralt, kuhu see peni on saand. Teine ütles talle vastu, ta ei tea, kuhu see on jäänd, kas on põgenend ära, tulgu talle appi, et ta saab otsa. Ja see jaamaülem seisis ukse juures seespool, ja röövel väljaspool hakkas saagima ukse võtit välja ja karjus ühtsoodu, lastagu teda sisse. Teine vastas talle, ta ei või saada (s.t. ei pääse laskma): see metsaline pannud talle niipalju puid pääle, et ta saab otsa. Nüüd ta saagis seda ust katki ja sai siis võtme välja. Nüüd ta ajas käe läbi, tahtis teha ukse

lahti. Siis jaamaülem raius mõõgaga tal käe ära, ja selsamal minutil ratsutasid talle appi seitse meest ja võtsid röövlid vangi. Ja ta ise ütles neile, kuidas tal olnud. – Kr 8.

Eespool esitati didaktilise värvinguga muistend, kuidas mees, kes kavatseb tappa oma kaaslast, satub ise oma pussile otsekui härg kuradite praevardale (vt. LRU II 165).

Ligemate omaste tapmist peetakse tavalisest veelgi raskemaks patuks (L, Sr, Kr, Pr).

#### RAHAAHNE EMA TAPAB POJA (Mt. 939')

Poeg olnud kaua aastaid soldatiks. Tulnud vanemaid vaatama võõrana. Andnud öhtul ema kätte palju raha hoiule. Ema saatnud isa viina tooma ja joond ennast julgeks. Tapnud siis öösel omaenda poja, ilma et teda tundnuks. Teisel päeval külarahvas küsind emalt, kas ta joond sellepärast viina, et poeg tulnud rikkana koju. – Sr [28\*].

Muudest tapmistest eri rühma moodustab laste kägistamine, mida kristlikus interpretatsioonis peetakse küll eriti jõledaks patuks, kuid mida sellest hoolimata on harrastatud üsna rohkesti mitte ainult uuema aja hõlbustatud abordina, vaid samuti juba ka varem: mitte kogemata pole võrsund just sellest motiivist külminga rikkalikult väljaarendatud aineistik. Kuid külminga kujutelma pidime tunnustama algselt hoopis laenuks germaani maailmast (vt. LRU II 136–148). Ja kui kuski eriti, siis ennekõike küll laste kägistamise verepatuks kuulutamisel on tunda katoliikliku propaganda mõjuulatust ka liivi rahvaeetikasse: seda pattu peetakse kahekordseks juba sellepärast, et kannatajaks on pääle kägistaja enda veel väike süütu lapsuke. Lapse karistust kujutellakse tavaliselt nende kummitelus ja öiti ulumises teatud tingimusil vabanemisajani (vt. LRU II 48–51), kuid teiselpoolt ilmneb juttudest veelgi raskem nuhtlus: kurat pärib kägistatud lapsed otsekui “vasikad” omale (V 79 ja Kr 4, vt. LRU II 164 ja 193). Laste kägistamine üldse ei ole ometi meie sugurahvastele algupärane, vaid on üleni ja otsani “kultuurilaen” germaani maailmast.

Nagu lastekägistamine nõndasama pole meil enesetapp algupärane, vaid nähtavasti veelgi uueaegsem “kultuurilaen”, mille ilmestus on täitsa saksa-katoliiklik: kujutellakse, et kurat kihutab enesepoomisele (Kr 173 – vt. LRU II 164) ja et poonu läheb põrgusse

(LRU II 46) kuradi pruudiks (LRU II 190/3). Ega ükski õige inimene hakkagi ennast tapma; üles poob end kuradi sulane, kes teind nii rasket pattu, et ta niikuinii taevasse ei saa; siis kurat teda eksitab ja veab (*vjedikšōb*), et saada teda rutem põrgusse (Kr). See puu, kuhu inimene poob enda üles, nutab alati, olgu tuuline või vaga ilm, aina see puu kidiseb nutta tšikt-tšikt (V). Pääle poomise muid enesetapu-vorme ei teata, eneseuputamist polevat kunagi kuuldud, enda mahalaskmine tulnuvat alles kõige uuemal ajal “maameeste”, s.t. lätlaste juures moodi, kihvti sissevõtmine olevat jälle linnasakste asi (Pr).

Katoliiklikke legende suurte roimarite imekombelisest meeleparandusest ja patulunastusest ei tunta. Verise kättemaksu traditsioon meie sugurahvail on olnud küll kehtiv, kuid tundus liivi vanakestele juba võõras ega leidnud kajastust nende rahvapärimisis pääle paari vihje.

Juutlik-kristlik tapmispattu interpreteerimine on tekitand Liivis nagu tavaliselt mujalgi rohkeid arusaamatusi ja vastuoksusi, mida on püütud siluda oma vanema surnuteusundi najal. Erinevate arusaamade kontrast on kõige teravam tapetu saatuse kujutelus. Ühise joonena liivi tapmislugusid iseloomustab kristliku moraali või tendentsi puudumine: mitte niivõrd tapja patt ja põrgupiinad kui tapetu matmine ja rahuleid huvitab rahvafantaasiat (Pr 157 – vt. LRU II 34/5). Üheltpoolt arvatakse küll, et tapetu hinge saab kurat kah kohe endale (V 41 – vt. LRU II 164), kuid teiselt poolt on püsind üldisemalt elujõulisena vanem käsitus, et tapetu jääb kummitelena kas kuni loomuliku surmatunnini (vt. LRU II 46) või määramata ajaks (Pr). Hukkunu kummitelu hukkamiskohal on meie suguravaste igivana kujutelm. Lisaks kohtame verepattu hoopis teiselaadilist lahendust neis igivanus orientaalsetes juttudes, mis ei lähtu mitte sellelt kujutelmalt, et keegi surnu hinge omandab või pärib, vaid mis lähtuvad hoopis siirdhinge kujutelmalt ja kirjeldavad süütult tapetu muutumist linnuks või puuks ja ilma, et keegi tema hinge päriks. (Vt. kibuvitsa tekkimist printsessist Kr [195\*] – vrd. lepa punetamist V 26, § 238). Seejuures pole tegemist ajutise moonandumisega, vaid lõpliku muutusega ilma inimeseks tagasimuutumiseta.

#### KUIDAS KÄGU ON TEKKIND (Mt. 720 = US. 77)

1) Ühel isal olnud kolm last: kaks tüdart, üks poeg. Ta olnud nii vaene, et pole olnud midagi süüa – olnud selline näljaaeg. Ema tap-

nud väiksema tütre maha ja suurem plika näind seda. Ema pannud [tütre] katlasse, keetnud ära ja saatnud siis suurema plikaga isale lõunat põllule, kus ta taras töötas. Isa söönd ja visand luud maha. Plika korjand üles: mis isa viskab maha, selle ta võtab taas üles. Mähkind närtsusse, toond koju, ütelnud väikesele vennale, et vaja minna ära matma. Vend läind hauda kaevama. Nüüd nad matnud maha, ja säälsamas neist luist tekkind väike lind. Pole nad saand mulda pääle visata, kui hüpand lind puu otsa, see väike lind, hakand laulma ja kukkunud siis nõnda: “Kukū, ema mu vere lakkuja, kukū, taat mu liha sööja, kukū, õde mu luukeste korjaja, kukū, velleku mu kalmu kaevaja!” Ja nõnda ta tulnud koju, talule kukkuma ja kukkund säääl talus ühtelugu. Isa kuulnud, isa mõtelnud, mis see on – ta ju ei tea, et ta on söönd omaenda lapse liha. Ja ema kah kuulnud. Siis emal hakand kahju, et ta nõnda teind. Siis ta neid teisi enam pole tapnud; ta tapnuks need teised kah maha järjestikku üha. – Kr 168.

2) Ühel mehel surnud naine ära ja jäänd kaks last – poisike ja plika, plika olnud natuke suurem. Mees võtnud teise naise. Ja mees läind iga päev metsa puid saagima. Ja naine tapnud ühel päeval poisikese maha ja keetnud liha, saatnud mehele metsa plikaga. Ja õde korjand luukesed valge lapi sisse ja pannud kannule. Ja need luud “jäänd” (s.t. muutund) käöks ja kägu kukkund kannul: “Kukuu, kukuu, mu õde mu luukeste korjaja, mu taat mu liha sööja!”

Kuid nüüd plika pole “tohtind” (s.t. julgend) enam koju minna, et ei tapeta ka teda maha. Nüüd ta “pannud” (s.t. põgenend) suurde metsa kaugele ära. Nii külm ilm olnud niikui. Tal olnud niipalju muret: õhtu ligineb – kuhu jääda? Nüüd ta läind ja nutnud, läind järjest kaugemale. Nüüd tulnud pime, nüüd ta jäänd ühe suure puu, ühe tamme alla magama – pole tal süüa, pole tal sooja, ei aga midagi.

Nüüd ta nutnud säääl. Nüüd tulnud talle säääl üks vana naine juurde, ütelnud: “Väike laps, mis sa nutad siin?” Ta ütelnud: “Mul on niipalju muret, kuhu ma jäägu ja kuhu ma mingu.” Nüüd vana naine ütelnud, tulgu ta talle kaasa, kuna ta võib talle seda päästa, et tal ei ole mingit muret. Nüüd ta läind talle kaasa. Olnud selline ilus lagendik. Ja säääl olnud sel mureemal talu, ilus talu olnud. Ja ta annud talle süüa, ja nüüd ta magand ära selle öö. Ja nüüd pole olnud kaugel, kus tema poeg tütreaga sel mureemal eland. Ja nüüd ta saatnud selle väikese tüdruku sinna elama. Kaua ta eland säääl,

juba hää tüki aega, nende mureema laste juures. Ja siis sääl pole olnud kaugel, neil olnud selline väike kuningas, kes valitseb nende üle. Ja siis saand pärast sinna emandaks see tüdruk. – V 206.

### MIKS KREEK ON PUNANE? (US. 117)

Ükskord olnud nõnda: peremees kutsund kokku koduseid naisi ja külalisi (~tuttavaid) kreegimarju korjama. Perenaine kutsund korjajaid lõunasöögile. Nad söönd ära ja läind korjama, kuid nad näind, et üks väike tüdruk korjab. Nii peremees mõtelnud, et see on varas, ja läind ja lasknud püssiga maha. Kui aga ära lasknud ja läind vaatama, siis näind, et olnud seitsmest talust vabadiku tütar – üksainus ja väga ilus. Ja sellepärast kreek on punane, et vaese lapse veri ligunes sinna sisse. – V 44.

**272.** Liivi *uut'apai* tõlgitseb niihästi mõrtsukat kui röövlit, keda rahvatraditsioon samastab. Röövlilugudest valdav osa on rahvusvaheline import, ainult väike osa kohalikku algupära või vähemalt tugevasti lokaliseeritud. Mustanum-küla meriröövlitest oli juttu juba eespool (vt. § 229). Kui “Otokar ja Alviine” on õige literaarset laadi röövliromaan, siis hoopis tõetruimat kohalike olude vastupeegeldust näeme memoraatides Piza-küla kunagisest röövlikoopast (vt. § 219).

### RÖÖVLITE AARDED JA NAFTAKOTID (Mt. 676 + 954)

Olnud vaene ja rikas peremees. Vaene tulnud öösel mööda metsa, kuulnud kabjaplaginat taga ja ronind hirmuga puu otsa. Sääl ta näind, kuidas sõitnud kümme röövlit, läind salaukse juurde ja ütelnud [ukse avamissõnu jutustaja ei mäletand]. Pärast röövlid tulnud taas kullakoormatega välja ja kadund kaugele ära.

Nüüd vaene peremees läind omakorda ja leidnud kolm saali vaske, hõbedat ja kulda laeni täis. Ta toppind taskud kulda täis, sest muud tal kaasas pole olnud, ja läind jällegi minema. Kodus aga naine pläränd leiust rikka peremehe naisele. Kohe rikas tulnud vaese juurde, pakkund oma üheksat eeslit ja tahtnud nende eest ainult kolm eeslikoormat kulda endale. Vaene olnud nõus kah ja õpetand ukse avamissõnu rikkale.

Kuid rikas pole oodand vaest enam midagi, vaid läind üksi ja ladund kullakoormad pääle. Unustand aga sõnad ära ja pole saand enam ust lahti! Tulnud röövlid ja löönd ta hirmutuseks uksele. Kuid

vaene vedand ja vedand sellest hoolimata. Röövlid imestand, kuidas see kuld kaob ikka veel nõnda ruttu. Kuni nad kuulnud vaese asjust ja otsustanud ta tappa. Vaat surnud rikka poeg oli löönd ka nende kampa ja luband märkida punase kriidiga ära vaese peremehe ukse, et röövlid teaksid teda öösel tappa.

Vaene tulnud öhtul veel välja kusele, näind risti uksele, aimand kohe halba ja teind ristid kogu küla ustele. Nõndaviisi pole saadud tappa kedagi. Teisel ööl kordund sama lugu sinise pisipisikese ristiga ja kolmandal ööl väikese noa abil lõigatud ristiga samuti.

Nüüd röövlipäälid teind uue plaani: ta ladund paarile eeslile naftakotid pääle, teistesse kottidesse aga peitnud oma kaaslasi ja tulnud vaeselt peremehelt öömaja paluma, müünd külale enne naftatki. Vaenemees mahutand eeslid talli ja ronind ise salajas tallipääle, aimates taas paha. Varsti ta kuulnudki, kuidas ninamees käind kõik kotid läbi ja õpetand iga kotti: kui ta ütleb [sõnu jutustaja ei mäletand], siis kõneldagu vastu ja tuldagu kotist julgelt välja, ja kui nähakse kolme tikutuld aknast lendavat, siis tuldagu tapma. Ise läind tuppa magama.

Vaenemees ronind kohe maha ja ütelnud kottidele [sõnu jutustaja ei mäletand]. Kui kottidest küsitud, kas aeg on välja ronida, ta käsknud veel oodata. Aga kaks kotti pole kõnelnud: nendes olnud nafta. Vaenemees võtnud need kotid, keetnud nafta tuliseks ja valand muisse kottidesse, nii et lämmatand röövlid. Siis ta kutsund külast mehi appi, ja kui tulnud röövlite ninamees, siis nad löönd sellegi maha. – Kr [64\*].

Nagu eeslid, nafta ja sellised seigad reedavad, ei saa siin juttugi olla tuntud araabia jutu rahvapärasest tradeeringust liivlastele, vaid ilmsesti on tegu literaarse laenuga läti rahvaraamatute vahendusel.

## RÖÖVLID

Lesk läind teisele mehele, kes olnud libahunt ja murdnud võõraspojalt karjas lamba ja peksnud poissi kaks päeva. Kolmandal päeval poiss põgenend ära ja läind laevale, hakand pillimeheks, mängind kuningale. Sattus röövlite laevale, mille kapten jätnud ta oma koju eite teenima, keeldes poissi ühte tuppa minna, kus olnud röövitud kuningatütar. Poiss tapnud eide ja kojutulevad röövlid, vabasand ja kosind printsessi. – Ir Set (jutt esitatud siin konspektiivselt).



Kuidas patoloogiliselt verejanulist inimest sobib suurepäraselt substitueerima just kristliku terminoloogia kurat, võime hästi jälgida rahvusvaheliste muinasjuttude redaktsioonidest liivis.

### MÖLDRI TÛTRED RÕÖVLIKOOPAS (Mt. 311)

Ühel möldril olnud kolm tütart – Ärmil, Zuzan, Kristiin. Sõitnud kosilane ja võtnud vanima tütre, suur rikas isand olnud. Läheb ära koju. Suures metsas on mõisa. Iga päev mees jahi pääl. Mees annud naisele kuldse õuna (~muna), pole luband naisel minna ainult ühte kambrisse: säääl olevat tema vangid. Naine vaadand, näind vereanuma ja inimpäid; muna kukkund käest maha (~õun välja), kuld kadund ära. Öhtul mees raiund tal pää otsast maha.

Kosib teist tütart. Vanemad pole tahtnud lubada, sest vanima tütre mees luband tulla neid vaatama, kuid pole tulnud. Tapab selle tütre niisama.

Kolmas tütar töotand tulla vaatama kohe. Käind kõik veered läbi ja teind ukse lahti, kuid mässind õuna ninarätti. Näind kahe õe pääd. Muna (~õun) olnud ilus. Peitnud ninaräti ära. Mees olnud nii rõõmus. Hakand (naine) kauplema mehega, et vaja minna vanemaid vaatama. Naine võtnud kasti, pannud õed sisse ja raha pääle. Sõidavad vaatama. Mees tahtnud minna vaatama enne oma vange. Naine palund, ärgu mingu, hakand põlvili ümbert kinni. Noh, siis see mees kuuland kah. Ema juures. Mees heitnud magama, naine annud unerohtu kah. Tütar kutsund ka muid inimesi. Ema enne imestand, kui rikkad nad on. Tütar ütelnud, et all olevat veel ilusam, ärgu ainult nutku.

Võtnud inimesi vastu, soldateid, sidund mehe kinni. Mees ärgand, tõmmand revolvri välja, kuid pole saand lasta, hüüdnud ainult naisele: “Ah, kui ma teadnuksin seda, siis sa olnuksid säälsamas!” See olnud rõövel. Nüüd nad läind ta tallu, saand vara ja mida kõike. Muud rõövlid tulnud koju. Rõövli ema ütelnud, põgenegu ta ära. Kuid rõövlid saand ta kätte ja pannud männi külge kinni, ise läind hagu korjama. Rõövli ema päästnud ta lahti, sidund käteräti asemele. Naine kohand tee pääl leivakünade tegijat ja ronind leivakünade alla. Rõövlid lasknud ta läbi, ja tüdruk jäänd ellu. – Kr 167\*.

### KURAT TAPAB PRUUTE (Mt. 311)

1) Ükskord ühel isal oli kolm tüdrukut. Ja siis tuli üks noorisand kosja ja see võttis vanima tütre. Ja ta viis ta koju ja näitas kõik

toad, kuid ainult üht mitte. Hommikul isand sõitis ära ja ütles naisele, kõigisse tubadesse ta võib minna, ainult sinna ühte mitte, ja andis talle kuldse kanamuna. Kui isand sõitis ära, siis naine mõtles nõnda: oleks vaja minna vaatama, mis sääl on selles toas. Niikui ta teind ukse lahti, kohe ta näind vanni verrega, ja pakk olnud ja kirves ja inimpääd paku man reastikku. Tal hakand hirm, ja muna kukkund verre, ja kõik kuld läind siis ära. Nüüd ta läind ära välja ja nõnda näindki, et isand sõitnud. Nii isand küsind tema käest, las ta näidaku seda muna. Ja ta näidand kah. Kohe isand viind ta sinna tuppä, kus olnud pakk päädega, ja kutsund timuka, raiugu pää küljest ära.

Ja nüüd isand läind jälle ära neid kaht öde kosima. Ja nüüd ta saand keskmise. Ja selle ta toond koju ja näidand taas toad, kuid ainult üht mitte. Ja selle õega juhtund niisama nagu esimesega. Ja nii see isand läind noorimat öde kosima. Ja nii ta toond selle ja näidand jällegi kõik toad, ainult et seda üht mitte. Isand sõitnud jälle ära. Ja nüüd noor naine läind vaatama taas. Ja nõndakui ta teind ukse lahti, nii ta näind, kus seisavad tema kahe õe pääd. Nii hakand tal hirm, ja ta joosnud ära oma isa juurde. Ja kohe ta saand kätte ühe va mehe, kes sõitnud laadale (“turule”) leivamõhkudega. Ja ta ütelnud nii: kas ei või ka teda viia? Ja see vana ladund kõik mõhud maha ja ütelnud, et võib kah. Siis ta astund vankrisse, ja vana ladund kõik mõhud talle pääle, ärgu keegi nähku. Ja niipea kui ta hakand sõitma, nii saand jällegi see isand ta kätte ja küsind, kas tema naine pole siin all. Mees ütelnud, et pole. Kuid isand pole olnud seega rahul ja lasknud laduda mõhud maha. Kuid nüüd see vanamees ladund pooled mõhud maha ja palund, ärgu “pangu” (s. t. sundigu) teda nii suurt tööd tegema nagu kõik mõhud maha laduma, et siis on õhtu käes ja kunas ta siis saab veel laadale. Noh, siis see isand jätnud kah ja sõitnud edasi. Ja nõnda see tüdruk saand leivannõude alt välja ja läind ja ütelnud oma isale, et nii on, et tema kaks õde on tapetud maha. Ja tema isa läind siis urädniku juurde, las see mingi seda noorisandat kinni võtma. Ja nad läind võtma teda kinni, ja see olnud kurat ise. – V 14.

2) Olnud selline kuradivaim. Ta eland metsas mäe pääl lossis. Ta käind palju [kordil] otsima endale pruuti. Ja nüüd ta läind õhtul hilja ühe pisikese toa juurde, kus eland kolm öde ja lesk ema. Ütelnud, et ta on tulnud kosima ja talle meeldib vanim tütar. See olnud

nõus. Ta kutsund uksest välja veidi saatma. Nõndakui saand välja, kohe [tüdruk] sülle ja minema.

Lossis mees näidand neiu kõi tube, ainult ühte tuppä keelnud minemast; sel olnud kramp ja sitane pulk ees. Näidand ära raha, toidu, ise läind jahile. Aga nagu naised on – [tüdruk] läheb vaatama. [Olnud] palju nälga surevaid inimesi, need ütelnud: “Küll sina kah saad [siin olema]!” Viind palju kosti nendele. Pärast tulnud kurat, pannud tüdruku ka sisse.

Ja nõnda teise tütrega niisama. Kuid kolmas näind, et sääl on selline ilus puhäs korsten. Ja niikui ta läind sinna tuppä sisse, nõnda see korsten olnud must. Kuid ta võtnud lapi ja puhastand – nõndasiis korsten hiilgab [jälle]. Nüüd tulnud kurat koju: “Sa oled minu hää naine!”

Nüüd tal olnud tee käes. Tüdruk tahtnud saata oma vanale emale riideid, raha. Öhtul kurat tuleb koju, võtab kasti selga, viib ära. Esimene kord olnud vanim öde kastis, siis keskmine. Paljude aastate takka lasknud viia ka end. Vahepääl ta söötnud nälgiijaid toas. Kui ta peitnud iseennast kasti, siis teind suhkrust ebanaise voodi. Kurat suudelnud seda, kuni naine suland kätte ära. – Kr 278\*.

3) Emal olnud kolm tütart. Kõik tahtnud kuldninaga peigmeest<sup>1</sup>, et öigupoolest loobuda kosilastest, sest neil igal olnud oma salajane kallim. Aga näed – tulnudki kuldninaga kosilane ja viind vanima öe oma lossi, kus keelnud naisel ainult ühte tuppä minemast. Naine avas ukse siiski ja kurat – see ta mees ju olnud – visand naise sellesama ukse taha, läind ja kosind kuldninalisena järgmise tütred, kellel olnud sama saatus.

Aga viimasena kositud noorim tütar olnud kavalam: ta avand küll ukse, kuid märgand, et siis kullast helkiv korsten löönd tuhuma. Ta hõörund korstna taas helkima, ja tagasitulev mees kiitnud teda pääle, et naine kuuland mehe keeldu.

Naine leidnud keeldud ukse tagant palju nälgiivaid ja juba nälgasurnud naise ja hakand neid iga päev salajas toitma, oma vanemaid ödesid muidugi kah. Kurat imestand aina, kui visa hing nendel on. Nii elatud mõne aja. Naine hakand pääsmist mõtlema ja palund mehelt raha emale saatmiseks. Saand kümnevakase kasti kullaga täitmiseks, peitnud aga sinna oma öedki. Öhtul seletand vanale

---

<sup>1</sup>) Kuldninaga peigmees on ülekanne muinasjutust Mt. 363.

oma päävalu ja palund hommikul mitte äratada, enne kui vana läheb kulda viima.

Öösel naine teind oma asemele voodisse suhkrust naise ja pugend ise kah kasti. Hommikul kurat vaadand, et naine magab, ja sõidutand kasti kullaga emale. Tulnud tagasi – naine magand ikka veel. Suudelnud, suudelnud naist, kuni see sulandki ära.

Tütred kodus saand aga rikkaks ja teind pulmad oma kallimatega. Ka mina olin pulmas jne. – Kr [63\*].

#### KUNINGA PÄRIJA PALJASTAB TÕE OMA SURMA JÄREL (Mt. 544 + 1880)

Kuningal pole olnud pärijat. Siis ta kuulutand oma pärijaks selle, kes sünnib seitsmenda kuu seitsmenda päeva seitsmenda minuti seitsmendal sekundil. Selleks osutund kingsepa poeg, kes kasvata tud üles kuninga pojana. Poiss kuulnud seda asja, pärint kuningalt aru ja läind eesli seljas oma vana õiget isa otsima.

Teel ta eksind ära ja jäänd ööseks metsa, kus röövlid ta vangis tand. Poiss nimetand end kuningapojaks, kuid röövlil olnud “akuraat” samasugune poeg, ja nad lasknud vangivõetud poisil oma poega kuningaks õpetada. Röövlid toond peotäie liiva ja lasknud poisil seda ära süüa: siis ta tohtivat vahetusest kõnelda pärast oma surma; kui aga ära ei söö, siis ta tapetavat. Vang söönd liiva ära ja hakand nüüd röövlipoega koolitama.

Pärast röövel saatnud poja kuningaks, vangi saatnud teenäitajaks kaasa. Röövlipoeg saandki kuningaks ja kõnelnud isale, las ta sõber jäägu tema manu, ise aga mõtelnud, kuidas teda tappa. Ta kuulnud, et teises riigis olevat kena kuningatütar, kelle saavat naiseks see, kes täidab kolm ülesannet, kes aga ei täida, tapetavat maha. Önne katsunud juba professorid, insenerid, papid ja muud rikkad, kuid kõik tapetud maha. Röövlipoeg saatnud sõbra enda asemel kosima, lootuses, et see hukub. Andnud veel kaasa kuus soldatit.

Teel olnud vares, keda kiusand kull. Poiss lasknud soldatil tappa kulli. Edasi ta sattund mesilasperele, kuhu kallale ronind karu. Poiss käsknud karu tappa, kuna mesilased jäänd teda saatma. Edasi uss ronind sipelgapessa – poiss lasknud tappa ussi. Siis kuningalossi juures olnud tursk jõest liivale sattund, näljased soldatid tahtnud teda tappa, poiss lasknud aga kala vette.

Helistand, lastud lossi. Poiss luband täita ülesanded. Talle näidatud surnukehi, kuid poiss jäänd lubaduse juurde. Esimeseks ööks nad pandud aita, kus olnud kolm pütti linaseemneid liivasse visatud – seitse meest pidand need puhastama. Nad heitnud magama, kuna sipelgad puhastand linaseemned. Kuningas ei ole uskund, valand pütist välja, arvates, et all on liiva, kuid liiva pole olnud.

Teisel ööl kuningas raiund kuuel soldatil pääd maha. Poiss minestand ja näind unes: vares nokkind akna taga ja pakkund pudeliga imerohtu. Poiss ärgand – olnudki vares. Unes nähtud retsepti kohaselt poiss võidnud meestel pääd ja kaela – kõik saandki terveks ja imestand, kui magus uni igal olnud. Vähekesese rohtu jäänd veel alles. Hommikul kuningas ehmund imet nähes: soldatid seisnud reas tema ees.

Kolmandal ööl kuningas kutsund seitsekümmend oma tütre sarnast naist valgeis riideis saali – valigu poiss nendest õige kuningatütar. Poiss näind, kuidas üks neiu tõmmand käega üle silma – mesilane hammustand seda – ja ütelnud: iih, ta olevat sellesamaga rahul.

Nüüd ta olnud kosija valmis, neli täkku tõlla ees ja hulka raha kaasas. Kuningas veel hoiatand: sõitku ta teel nõnda, et pruudi sõrmus ei kao – muidu ta tütart naiseks ei saa. Kuningas õpetand taas tütart viskama sõrmust jökke. Teel pruut ütelnud, ta tahaks poisile endale naiseks, mitte sellele kuningale, kelle juurde teda viiakse. Poiss keeldunud: muidu ta tapetavat. Neiu töötand armastada ainult teda, kui ta leiab sõrmuse jõest. Poiss nutnud kaldal, kuni tursk toond sõrmuse. Siis poiss jutustand kogu oma eluloo tüdrukule ja andnud tema kätte ülejäänd rohu, mille ta vareselt saand.

Röövlipoeg ehmund tulejaid nähes. Tehtud hiigla pulm. Naine aina valvand oma kallimat. Mees kadetsend, tapnud keldris poisi ja pannud pää vaati. Naine küsind poissi – olevat linnas. Kuid naine leidnud viinavaadist pää ja katsund rohu võimu – poiss olnudki taas elus. Kokkuleppe kohaselt tal olnud nüüd õigus kõnelda tõtt ja ta seletand, et tema olevatki õige kuningapoeg. Läind mõlemad tuppa. Teine revolvriga tahtnud lasta, kuid peetud kinni. Siis selgund kogu lugu. “Burlak” tapetud maha ja peetud uued pulmad. Vana kuningas olnud eriti õnnelik.

Ma ka olin pulmas. Saime kinke – hirmus ilusad kollased vaskrõivad, nahkkübar, vahakingad. Meid pandi suurtükki ja lasti siia meie kodukohta. Siin on selline hirmus pikk õunapuu, palju õunu

küljes, lapsed olid mõningaid neist ära söönd. Kui mind lasti koju, siis ma kukkusin õunapuu otsa, tuul puhus mu maha, murdis oksa – üks oks kahe õunaga jäid mulle külge. – Kr [268\*].

**273.** Varguse, vale ja pettuse, samuti seksuaaleetika ja vanema-teaustuse määritelu ja veelgi enam faktiline rakendus on venind ajaga aina hajuvamaks ega ole Liivi rannikul juttugi mingist puritaanlikust normatiivsusest või rangusest kümne käsu jälgimisel või täitmisel, ka mitte hinnangulgi. Mitte Moosese ega Jeesuse käsusõnad pole saand rahvaeetika reaalseks aluseks, vaid see baseerub endiselt vanal paganusest põlvneval kombeõigusel. Ja rahvaomase kombeõiguse määrustikus näikse eraomandi mõiste pretseeritud detailsemalt alles viimaseil aastakümneil ja samalhoobil ka rohkem arusaamatusi ning konflikte, *resp.* patustamist provotseerind, kuna varem küla ühisvarad (karjamaad, rannik, mets, teed, sillad jm.) kui ka kollektiivne kalastus on markeerind enam kogukondlikku ühisomandit. Seda rõhutatakse aina, et maa pole kuulund algselt kellelegi (L, Sr, V), et jumal on annud maa igale “elamiseks” (Ii, Pr, V), jah, et just see saab maa omale, kes tema pääl “elab” (Kr), kusjuures “elamine” liivis tõlgitseb ühtlasi ka töötamist. Teiste sõnadega: omandiõigus maale algab selle kultiveerimisega. Põllud, ehitused ja liikuv inventar on muidugi juba igaühe oma vara ehk “vili” = *vil/a* (L, Sr, Kr, Pr, V), mille teiselt äravõtmine on lubamatu, *resp.* patt. Kui äravõtmine toimub vägivaldselt või ülekohtuselt, siis see on “kiskumine” = *kiskõmi* (L, Sr, Kr, Pr), milliseks peetakse üldiselt mõisnike omandiõigust; sellepärast kujutellakse ka mõisnikke normaalselt ikka patustena, keda kurat sõidutab põrgusse (vrd. LRU II 168 ja 193).

Maa kõrval on peetud ühisvaraks ka metsa, mille ekspluateerimine on lubatud kõigile. Seda vana arusaama kajastab kombeõiguslikult siimaani elujõulisena kehtiv tõlgitsus, et mõisa-, *resp.* kroonumetsa vargust ega salaküttimist ei peeta üldse taunitavaks ega ammugi mitte patuks. Metsast tohitakse tuua vabalt jahisaaki, marju, seeni, oksa, tarbepuid jne.; riigivõimu määrused selle vabaduse kitsendamiseks irriteerivad rahva traditsionaalset õigustunnet ja neist määrusist suuremat ei hoolitagi.

## USKUMUSI SEOSES METSAVARGUSEGA

Kui sõidetakse metsa puude järele, siis ei tohita tõsta peenemat otsa ette hobuse perse juurde: siis metsavaht püüab tee pääl kinni (V); kes söövat seakõrva, see olevat hää niinekiskuja ja kuulvat, kui metsavaht tuleb (Sr).

Tsaariajal ranniku metsad kuulund mõisnikule, kuid rannarahval olnud õigus karjatada koduloomi lahtiselt metsades. Siis aga mõisnikud hakand aina kitsendama vana kombeõigust. Kõigepealt keeldud ära kitsede metsalaskmine, sest need rikkuvat väga palju puid. Varem rannikul peetud palju kitsi, nagu kajastavad rahvalauludki.<sup>1</sup> Kes pole suutnud lehma kasvatada, pidand neli-viis või kogu ni kümme konda kitsi. Siis mõisnikud käsutand metsavahti rannarahva metsalastud kitsi maha kõmmutama ja luband neil liha omaks võtta, mistõttu kitsekasvatus ruttu kahanend. Ka hakatud võitlema karjakoerte vastu, kes murdnud metsloomi. Mõisnike korraldusel igal karjakoeral pidand olema metsas kolk kaelas; kel pole olnud, seda metsavahid pidand laskma maha. Kolgud algul olnud lühemad, pärast nõutud aina pikemaid ja antud kindlad määrused nende kaelutamiseks; lõpuks mõisnikud hakand nõudma karjatamiseks erilist luba ja maksu. Karjatamisõiguse kitsendamine tekitand rannarahva keskel suurt pahameelt mõisnike ja metsavahide vastu.

Metsavahist jutustatakse ka paari naljandit.

## SALAKÜTI POEG SELETAB METSAVAHILE ISA TÖÖ (Mt. 1696)

Taat oli saand ühe soku kätte, viind toa pääle korstna taha ja ütelnud pojale: kui keegi ütleb (*resp.* küsib), kus see sokk on, ärgu üteltu, kus ta on.

Kuid siis tulnud metsavaht ja küsind, kus taat on. Poeg ütelnud: “Mina olen tark, mina ei ütle, kus mu taat on. Minu taat nülib sokku toa pääl korstna taga.” Ja metsavaht sai kätte, kus taat on. – V 168.

## METSVAHI TUNNISTAJAD KOHTUS (Mt. 1579' + 1673')

See oli mõisnike ajal enne sõda. Sai üks põder maha lastud. Ja sellest kaevati parunile. Ja metsavaht annud üles kolm tunnistajat,

---

<sup>1</sup>) VdL 87, 89, eriti 125.

kes näind, kuulnud ja järgi joosnud. Nika Damberg, see selgesti näind, kuid ta ise on pime. Jernest Burr selgesti kuulnud, kui lastud, kuid ta ise on kurt. Ja Pritš Jambert, see joosnud jäägrile (~“metsalaskjale”) järgi, kuid ta ise on lombak kahe karguga. Ja see vana Lanks olnuvat see laskja, kuid ta ise magab kodus toas Zuonkõ-talu (V) ahjupingil, kari lapsi ümber ja jutustab neile muinasjutte. Nõnda see kohtus olnud. Siis kohtumehed hakand naerma ja suurisand (parun) ise kah naernud ja annud metsavahile suure kingi. See olnud selge fakt 30–35 aastat tagasi (umb.1890). – Kr 205.

Nagu maa ja mets, nõndasama ei kuulu kellelegi meri, vaid on kõigile vabalt kasutada. Ainult püügiajal ei sallita, et ühe või teise rühma väljavalitud ja äramärgitud püügivette tuldaks vahele segama või kaldal pahatahtlikult nõiduma (vrd. LRU III 3 jj.).

Kombeõiguslikult kehtib siimaani üldnormina, et nn. merevara = *mjer-vil'a* (lvÜ), s.t. merest randa uhtud esemed kuuluvad igivana traditsiooni kohaselt ja täitsa iseendastmõistetavalt leidjale, samuti merevaik, muda jne. Mul oli sageli juhust jälgida, kuidas pärast tormi või pühapäeviti mindi randa vaatama, kas ei juhtuta mõnesugusele “merevarale”, kuna meremuda otse tõtati üksteise võidu põldudele vedama. Varem, kui laevaõnnetusi olnud enam, eriti sügisestest tormide ajal, siis meri uhtund randa igasugu kraami ja päris suuri aardeid. On säilund koguni selline pärimus: kui laevad lähevad mööda, siis naised näitavad paljast perset rannakünkal – siis laevad lähevad hukka ja inimesed saavad laevavara (*koig-vil'a*) endale (V). Kõige efektikamalt mäletatakse laevade hukku Krimmi-sõja päevilt, mil torm purustand mitmed nn. kasakalaevad = *kazak-koigid* (Ir), millede 6–7 vrakki olnud veel hiljuti näha rannaliiva mattumas; rahvas leidnud rannalt kastitäielt paberiraha, kuid pole seda tundnud ja põletand ahjus; juut tulnud, näind lapsi paberirahadega mängimas ja korjand need endale, andnud kribu-krabu lastele meelehääks; Ire-küla kõrtsmik Pritš osand vene keelt ja aidand sõjamehi ja hobuseid päästa; suured ülemad olnud siis tema juures ööbimas, ja Pritš saand päästetöö eest rüütli lindi, nagu praegu on kindraleil; mõisnikud pärast näind, et meie amat sorti inimene on saand sellist au, teind Riias suure balli ja kutsund Pritšu kah peole, jootnud täis ja läind pärast tema päale kaebama, siis võetud tal need rüütli paelad jälle ära; Pritšule oli lubatud, et tema kolm-neli sugupõlve ei tarvitse liisu alla (s.t. sõjaväeteenistusse) minna, kuid see oli kah pettus. Kolmandal põlvel ei olnud enam mingit



eesõigust (Ir). Sõjaväe transportlaevade hukkumisest teises versioonis pajatab järgmine memoraat:

### “90 VENE LAEVA LIIVI RANNAS TORMI KÄES”

Nii vaga päev olnud, et meri olnud selline nagu peegel. Mõni üheksakümmend vene sõjalaeva olnud merel ankrus, nii et Kuolka maaninast aland kuni İra-jöest saadik. Noh, nüüd tulnud õhtul suur torm ja lõhkund laevad kõik ära. Ainult kaks laeva tulnud nii ligidale maa juurde, et puuki (*būk*) mööda astund inimesed suure mäe pääle. Need inimesed jäänd ellu – niipalju ainult jäändki ellu sest 90 laevast.

Siis teisel päeval tulnud merest niipalju hobuseid ja inimesi (s.t. laipu) kaldale, et magand (s.t. lamand) nagu suured palgid ranna ääres, hobused kõigi sadulatega, mõnel hõbedased rauad jalas. Ja üks vana mees kiskund hobuseil rauad jalast välja, ja juudid tulnud ja ostnud neid. Ranna ääres olnud ka paberiraha palju, kuid inimesed pole tunnud, mis asi see on, ja lapsed ja naised korjand neid ja kuivatand nagu pilte. Siis jällegi tulnud juudid ja ostnud seda raha.

Need kasakad, kes jäid ellu, need olnud Ire kõrtsis korteris. Pärast nad läind ära. Ire kõster päästnud neid ja saand sellepärast valitsuselt suured tähed rinda. – Esimene liivi lugemik (1921), 10 (Ir). Vrd. O. Loorits, LRM 60/1.

See oli kakskümmend aastat tagasi [= umb. 1900]. Ühel hommikul pärast väga tormist ööd, hommikul vara tuli meie isa murelikult tuppa ja ütles: “Me oleme magand küll ilusasti ööd, kuid säääl merel inimesed võitlevad surmaga. Üks laev on joosnud randa, ja inimesed seisavad veel pääl üleval otsas, öösel nad näidand veel tuld.” Me jooksimis randa. Säääl toodi juba mööda randa seitse versta Ire-külast päästepaat. Seda veeti hobustega. Päästjate hulgas oli üks noor poiss, kakskümmend aastat vana, üksainus poeg oma lehest emal, isa oli uppund ära. Paat võis kaduda ära iga hetk. Ema nuttis väga ja ei tahtnud poega lasta päästma, kuid poeg palus ja läks vägisi. Pärast suurt vaevlemist nad said suurele paadile lähedale. Kui need paadis nägid, et tullakse neid päästma, siis nad viskasid oma riideid seljast merre. Kõiega veeti neid päästepaati. Kahaksa olid päästetud, muud olid juba ennem ära uppund. Paat tormas kaldale. Hobused ootasid rannal. Ruttu pandi neid vankritele.

Üks värises paljas. Minu ema tõmbas oma suurräti ümbert ära ja viskas talle pääle. Nad olid kõik ära külmand, kuid hää hoolitsuse juures nad kosusid taas ruttu. Siis kogu küla läks neid tervitama (s.t. jumalaga jätma). Kaheksa päeva pärast ära minnes nad tänasid väga, et neid hästi hoitud, ja ütlesid, et nad lähevad oma maale kõnelema, et nad on leidnud inimesi, kes teist päästes enda elust ei hooli. Nad olid Taanist pärit. – Esimene liivi lugemik (1921), 11 (Sr). Vrd. O. Loorits, LRM 79/80.

Leidja pole mingil juhul varas ega ole kohustatud leidu tagastama; kui ta annab leitud asja omanikule tagasi, siis peetakse seda hääteoks, mille eest omanik on kohustatud tasuma. Varem käidud alatasa kirikumõisas papilt väikse meelehäämaksu eest palumas, et ta kantslist kuulutaks asja kadumist ja oma manitsusega mõjuks kaasa asja tagasitoomisele (Kr – vt. naljandit § 266).

Arvati ka seda, et kui papp on kuulutand asja juba avalikult kadunuks, siis selle leidjal ei kõlba nagu asja varjata, vaid “hää inimene” annab siis asja tagasi (Pr). Igatahes leitud asjade omastamist patuks ei peeta. Asjad, millede omanik jääb teadmatuks, kuuluvad leidjale nagu rannaleiudki. Kohe on aga tegemist patuga, kui võlglane (= *võlgali*) (lvÜ) ei tagasta laenu; seda peetakse alatumaks kui “salamist” ehk vargust (Pr). Tegelikult seda juhtub ometi üsna sageli, et laenatud vara ei anta tagasi, mis põhjustabki raskeid omavahelisi tülisid. Võlguvõtmine tunnistajate juuresolekul lahendatakse maisel teel, võlguvõtmine ilma tunnistajateta “jumala silma ees” jääb ka jumalakohtu lahendada, kui inimene on selline “kurat”, et ei anna laenatud asja või võlga tagasi (Pr). *Kis võltõ juõb, se võlgõ tieb* (Kes õlut joob, see võlga teeb) (Sr). Samuti peetakse usalduse kuritarvitamist patuks jumala või Jeesuse nimel antud töötuse või vande murdmisel. Katolikuajal populaarset vastutasu töötamist mingi raske haiguse või õnnetuse puhul liivi rahvapärimumused ei tunne; isegi tormi ajal laevahuku hirmul.

Vanasõnaliseks on kristalliseerunud ütlus: mööda teed mõned asjad kaovad ära (Sr). Kaduma läind asja kohta öeldakse piltlikult, et “see on jooksmä läind” (Ir < Ii). Jäljetult kadunud asja, inimese või mõne muu olendi kohta öeldakse: kadund nagu valge uss (Kr – vrd. § 225) ~ kadus nagu vana kuu (L – vrd. § 255). Kui keegi on ära kadunud ja sinult küsitakse, kuhu ta on jäänd, ja kui sa ei tea, kuhu ta on jäänd, siis ütle, et ta on astund jala kaela taha (M). Kui

keegi tahab saada midagi, mida mitte kuidagi ei või saada enam tagasi, mis on kadund ära, ja kui ta seejuures nutab ja hädaldab otsides, siis teised ütlevad talle nõnda: *noh, mā poukōn jembit āb pūšk.* (Mahapaukunu (s.t. kärvanu) enam ei hingelda.) (Ir < Ii).

### KADUND POLE ASI, MILLE ASUPAIKA TEATAKSE

Ükskord kokal laeva pääl kadund kapteni hõbedane teekann mere. Ta ehmund väga ära ja läind küsima kapteni juurde: “Kapteniisand, kas see asi on ära kadund, millest teatakse, kus ta on?” Kapten ütelnud: “Ei, sina vigurivänt!” Siis kokk ütelnud: “Noh, siis olge rahul oma kohvikannuga – ta magab mere põhjas.” – Ir 43 < Ii.

Eraomandi siirdumine käest kätte toimub ostu ja müügi läbi vastaspoolte vabal kokkuleppel ja kaubitsemisel, mille piiramiseks kombeõigus ei tunnusta mingisuguseid kitsendusi. Salakaubitsemist ei peeta põrmugi kuriteoks ega patuks niisama nagu salaküttimistki mitte. Riigivõimu poolt sisseseatud rannavalvesse on suhtutud kogu aja halvaks panevalt ja vaenulikult või on otsitud sellega altkäesidemeid ja sõbraliku kokkumängu võimalusi. Et meremehed toovad endaga kaasa igasugu salakaupa võõrsilt, peetakse isendastmõistetavaks. Ka ranniku kalurid on käind oma paatidega tsaariajal seiklemas. Kõige enam on salakaubitsetud viina, piirituse, rummi ja muude jookidega, mida on toodud eriti Meemelist; iseloomustaval kombel ei kõnelda mitte “Saksamaal”, vaid “Preisist” (Prüšõs) käimisest; mõnikord püütud mehi ka kinni ja mõistetud neid aastateks vangi (Pr). Hoopis vähem mäletatakse salakaubitsemisest Rootsiga. Kaubitsemise õigus arvatakse olevat igalühel, kuid elukutselisi kaupmehi liivlaste seas pole olnud. Tavaliseks nähtuseks kuni tsaariaja lõpuni olnud kaubitsevate rändjuutide liikumine külast külla (vt. § 239). Rahvatraditsioon tegeleb ostu ja müügiga päämiselt loomade puhul:

### LOOMADE MÜÜK JA OST

Kui minnakse müüma, viiakse lehm laadale (“turupääle”), siis otsitakse sipelgapesa, kust vits on kasvand läbi, võetakse see vits ja aetakse sellega lehma: siis on ostjaid vastas nagu sipelgaid. Seejuures üteldakse: “Nii nagu sipelgad on joosnud ümber selle vitsa, nõnda las joosku ostjad!” (Pr).

Kui minnakse müüma, laadale minnes võetakse ristteelt, kus on sipelgapesa, kolm korda peoga sipelgaid ja visatakse need esimesel sillal pärast seda lehmale pääle: siis tuleb niipalju ostjaid nagu sipelgaid (V).

Kui sa ostad elajat, siis võta säält kohalt kolm kivi taskusse ja vii see loom sinna, kus sa elad, siis vii teda kolm korda ümber kaevu ja viska need kolm kivi kaevu, siis ta ei lähe kunagi sinnapoole tagasi, kust ta on ostetud. Ja kui ta on selline loom, kes hüppab üle aidade, siis valva tema ostmisel, kui sa oled ühel pool ja müüja teisel pool parajasti, kui te kauplete, siis pane käed elaja selja üle risti ja ütle: “Nõnda sa pead seisma, et sa ei tõuse ega hüppa kõigest kõrgest kohast! Sa seisa paigal, nagu need käed on risti sinu seljal! Need peavad sind nõnda, et sa ei tee endale rasket ega mulle kahju. Ole sa mulle nii, et ma sinust kunagi ei tüdine! Ja ära sa mõtelgu, et sa võid minuga vigurdada nõnda, nagu sa oled tembutand temaga – sellepärast ta sinust ongi tüdinend. Ja kui mina sinust ei tüdine, siis sinul saab olema minu juures hästi. Ja mina sinust ei tüdine, kuni ma pean sind oma loomaks!” Nõnda õpetand jutustajale keegi vana saarlane. Saaremaalt toodud varem palju loomi Kuramaale, aga kõik nad joosnud tagasi Kuolka-maanina poole ja tormand merre, mõni uppund äragi. Aga kui loetud need sõnad pääle, siis loom pole joosnud enam kuhugi (Kr).

Hobust ostes tuleb võtta kivi säält kohast kaasa. Tuues hobuse talli esimest korda, tuleb kiviga lüüa kolm korda vastu otsa; siis viskab kivi talli hobuse molli alla, siis hobune hoiab uut kodu (Kl Lnb 537: 2).

Kiviga manamine (*manitõmi* – vt. LRU III § 150) käib nii: kui ostab kusagilt lehma, võtab ostukohast kivi kaasa; selle paneb “talli” [s.t. lauda] künnise alla – siis lehm koduneb kohe. Lambaid ei manata: need püsivad ise kodus (M Lnb 496).

Kui ostetud lehma esimest korda viib talli, siis võtab kurast küljest kolm korda, kisub karvu seljast; need lööb naelaga laudaukse künnise külge (M Lnb 495: 3).

Hobust harjutab nii kodu jääma: veab kolm korda vastu päeva ümber kaevu, siis [lüüakse] kolm korda kaevupangega üle otsa (M Lnb 495: 2).

Kui ostetakse lehma, siis peab võetama lõa alt söögipõhku natuke kaasa ja pandama sinna, kuhu lehm viiakse: siis ta seisab taas selles [uues] kodus; kui pannakse lehmale seda põhku lõa alla säääl,

kuhu ta on viidud, siis lehm hakkab seda kohta omale koduks pidama (V).

Sääl, kust ostetakse lehm, vaja võtta natuke lehma sõnikut kaasa või seda maad, kus ta seisab pääl, ja panna taas lauta lõa alla: siis ta peab seda [uut kohta] omale koduks (V).

Kui ostetakse teisest talust lehm ja tuuakse koju, siis võetakse leiba ja võetakse seda kolm korda üle selle lehma kaela, kes on kodus ees, kolm korda vastu päeva ja antakse siis uuele lehmale sisse: siis ta ei lähe mitte kuhugi, seisab kodus selle teise lehma juures (Pr).

Kui tuuakse võõras lehm karja juurde, siis manatakse teda mõne kodulehma juurde: võetakse suutäis leiba kolm korda vastu päeva ümber kodulehma kaela ja antakse võõrale lehmale sisse – siis ta seisab selle kodulehma juures ega lähe kuhugi ära (Kr).

Looma manatakse uue kodu külge nõnda: ostetud loom viiakse kolm korda ümber kaevu – siis ta seisab kodu juures (Ir < Ii).

Kui ostetakse hobust, siis pidavat võetama säält, kust hobune on ostetud või kust teed mööda tuuakse teda koju, üks kivi, ja kui hobune on toodud koju, siis tuleb minna kolm korda ümber kaevu ja visata see kivi kaevu – siis hobune ei jooksvat ära. Mul ei ole enam meeles, kas tuleb minna päri või vastu päeva (Sr).

Kui ostetakse uus hobune, siis viiakse ta kolm korda vastu päeva ümber kaevu ja lüüakse iga kord talle kaevuvinnaga otsa vastu, et ta tuleks sinna kaevule jooma ja peaks seda kohta oma koduks (V). Kui hobune tuuakse tallu, siis viiakse ta kõigepäält kolm korda vastu päeva ümber kaevu ja lüüakse kooguga otsale – siis hobune jääb sinna tallu püsima (V).

Mõne tehingu äpardumise puhul üteldakse: kui sa ei oska (loom) osta (~müüa), siis sa ei oska teda tappa kah (Kl).

Kana võõrast kodust omale tuues tuleb ta viia maja ~talli (välise) nurga juurde ja lüüa vastu nurka, üteldes sääljuures: “Jää nurga juurde, jää nurga juurde, jää nurga juurde!” Siis ta uuest kodust minema ei lähe (Kl Lnb 537: 1).

**274.** Terminoloogiliselt on huvitav, et alles üsna uueaegse laensõnana lätist on võetud tarvitusele röövli nimetus *lōpitai* (lvÜ < lt. *laupitājs*), kuna varem omapärane “untapai” on väljendand ka röövli, kes ei tapagi. Kui aga teiselt poolt võõra vara võtmine toimub salajas ja omaniku teadmata, siis see on varastamine ehk “salamine” = *salandōmi* (lvÜ) – jällegi äärmiselt huvitav liivi sotsiaaleeti-

kale on iseloomustav üksikasi, et terminoloogiliselt tõlgitseb varast liivis omapärane oskussõna “salaja” = *salai* (lvÜ), s.t. salajas võtja (eestis teatavasti “varas” on keeleliselt vana germaani “kultuuri-laen”). Varguse defineerimine salamisi äravõtmiseks vihjab kombeõiguslikult sellele ideoloogiale, et omandiküsimusi vanasti on arutatud avalikult ja tülisid lahendatud ühiselt, kuna üksinda salajane toimimine on olnud keeldud. Eufemistlikult kutsutakse varast pikk-küüs = *pitka-kindš* (lvÜ). Sõimusõnana esineb hobustevaras, keda peetakse suurimaks vargaks (Ii): sa ei ole ainult varas, sa oled otse hobustevaras (Ir). Kui midagi ei ole teha, siis öeldakse: meil on praegu sellised vargapäevad (Kr). Vanarahvas ennustand ikka, et kui jalg jäänd ukse vahele, siis saavat kuulda varastest, *resp.* vargustest (Pr). Eriti suureks patuks peetud mesilaste vargust ja öeldud ikka, et varastatud mesilased uude kohta elama ei jäävat (L). Tuttavad on vanasõnalised ütlused: laadale minejaid on kolm – müüja, ostja ja varastaja (Ii, Ir); vargal õnnestub pimedas (L); ise valvab, ise varastab (Pz, SjWied, LGr 317); varas saab kah oma palga – kõva sõlme kaela (L).

Varguse paljastamisvõtted arvestavad tavaliselt varga südame-tunnistusega: varas ütleb iga kord esimesena, et tema pole võtnud, kui küsitakse, kes on võtnud (Ii). Kui keegi on varastand ja salgab seda, siis öeldakse talle: “Nojah, sa ei varastand küll, kuid märja käe külge hakkab kinni!” (V). Kui keegi on võtnud midagi, siis öeldakse talle: “Vaat, kuidas sinul kukal suitseb!”, siis võtja ajab vastu, et ei suitse sugugi – nõnda saadaksegi varas kätte (V). Mõnikord öeldakse lastele: “Vaatame, kes on emal enam suhkru varastand!” Siis vaadatakse lastele silmi, ja kes esimesena hakkab naerma, see on varastand enam (V). Koolis avastatud vargust nõnda, et antud lastele ühepikkused ölekõrred suhu ja lastud pimedas ringi ümber maja joosta, seletades, et varga kõrs kasvab pikemaks; siis pärast mõõdetud kõrsi, ja varga kõrs osutund hoopis lühemaks, sest hirmuga ta hammustand tüki otsast ära (Ir). Samuti talitatud, kui lapsed muinasjutte kuulatades lasknud pussu ja saland seda; siis jagatud neile pulgad pihku ja seletatud, et salgaja pulk “jäab” pikemaks; süüdlane närid siis oma pulka salajas lühemaks (Ii).

Varguse eelastmeks peetakse pettust: kes petab, see varastab kah (L, Sr, Pr). Pettuse ja vale vahel liivis terminoloogilist vahet ei tehta, vaid mõlemat nimetatakse petmiseks = *pjetami*, *pjetuks* (lvÜ) – üsna uueaegsed laensõnad lätist ja saksast on *viltõb* (< lt. *viltiba*), *blēdīb* (lt. *blēdība*) ja *falšib* (sks. *fälschen*).

Petist võrreldakse hobusega: ta petab kui hobune (V) ~ ta olnud nükkeid täis nagu hobune (Kr); vaat hobune vigurdab ju kah, pistab äkki jooksmas ja lõhub jalgega (V). Kelmust hinnatakse vanasõnades: pettus on otsekui peenraha, millega paljut ei või ära osta (Kr), üks petis (*blēnīka*) teeb palju inimesi petisteks (L); pettus lõikab iseendale vitsu (L); ebaõige [s.t. kelmusega saadud] kopik sööb ka õige ühes ära (L); olge targad ("kavalad", vrd LRU III 25) nagu ussid ja ilma pettuseta nagu tuvid (L). Pettuse ja kelmuse patuks pidamine sõltub tugevasti selle kvantitatiivsest määrast. Väike tüssamine ostu-müügi tehinguis tunnukse lubatav ja koguni soositav. Patuseiks muutuvad alles suured petised, kes on juba "kuradi sulased" (Kr). Eriti resoluutne on juutide hukkamõist ja hülgamine; neid ei peeta patuseiks mitte niivõrd sellepärast, et nad on tapnud Kristuse, vaid veelgi enam sellepärast, et nad kõik olevat koledad petised ja kelmid (Kr); jah, paistab nii, et juute peetakse päris elukutselisteks petisteks: pettus on nende amet (Kr); juutidest pike-malt vt. § 239.

Aumõiste dualism, mis keelab patustamist ainult omade vastu, kuna võõraste petmist ja tüssamist ei peeta põrmugi patuks, ei näi liivi rahvaetikale omane. Omaste ja külakaaslaste suhtes eeldatakse küll suuremat usaldust ja solidaarsust, kuid kuritegevus võõraste vastu on igatahes samuti taunitav. Mispärast inimene hakkab petma ja muutub kelmiks, jäi ebamääraseks. Päritavust tõlgitseti üldiselt jumala nuhtluseks vanemate pattude pärast kolmandast ja neljandast põlvest saadik, nagu "raamatus", s.t. piiblis seisab (L, Kr, Pr). Kasvatuse ja miljöö eeskuju ja mõju ei osatud kuigi kõrgelt väärtustada, enam rõhutati olusid ja tingimusi, teiselt poolt aga ka kuradi kiusamist ja võrgutamist (Kr, Pr).

#### KUIDAS INIMENE MUUTUB KURJATEGIJAKS (Mt. 838\*)

Ükskord olnud ühel emal üksainuke poeg. See poeg olnud ilus. Pojal olnud nimeks Pikk-Küüs. Ja kuhu see Pikk-Küüs läind, midagi ta võtnud. Esiteks ta võtnud nõõpnõela ja ütelnud emale, et ta leidis. Kuid pärast varastand hobuse ära. Siis inimesed tulnud tema juurde vaatama, las ta näidaku seda hobust, millisega ta eile sõitnud. Pikk-Küüs ütelnud, et temal hobust üldse pole. Sõjavägi läind talli ja võtnud hobuse tallist välja ja viind Pikk-Küüne kinni. Kuid nüüd ema nutnud. Nõnda ka Pikk-Küünel hakand kahju. Ta palund üht soldatit, las lasku [teda] natukeseks ema juurde. Soldat lasknud

kah. Nõndakui Pikk-Küüs saand ema juurde, nii ta hammustand emal nina ära ja ütelnud: “See on sellepärast, et sa mind ei ole õpetand!” Ja siis surnud ema ära.

Siis ema tulnud, näidand end (s.t. ilmutand) Pikk-Küünele. Ja Pikk-Küüs näind, et emal olnud must plekk. Pikk-Küüs küsind emalt, mis must plekk see on. Ema ütelnud: “Need on sinu patud, mis sa oled varastand. Ja kui sa veel varastad, siis ma jään täitsa mustaks.” Ja praegu veel kutsutakse pikaks küüneks, kes on varas. – V 124.

### VARAS SOOVIB KINNIPÜÜDJAT KURADILE (Mt. 967)

Ükskord olnud üks varas. Ja see läind aita varastama. Ja nüüd trehvand peremees tulema. Ja nüüd ta ronind aida põranda alla. Ja nii peremees võtnud ora ja torgand. Nii varas hüüdnud säääl põranda all: “Noh, sorgi, sorgi! Annaks Jumal, et sa torkaksid mu silma välja – siis kurat võtnuks sinu hinge!” – L 142.

### VARAS PALUB JUMALAT

Üks mees läind teed mööda. Talle tulnud õhtu pääle, ja õnneks olnud üks talu teeveeres. Ta läind sisse ja palund öömaja. Ja perenaine luband ja ütelnud, mingu ta sinna peergude pääle üles. See teekäija – väsind kah – läind kohe. Ta magand, kuulnud, et all kõnelakse. Ta paindund ja vaadand, mis säääl on. Ta näind, et olnud poiss tüdrukuga. Ja ta kuulnud, mis nad kõnelevad. Nad kõnelnud armastusest, ja korruga tüdruk ütelnud: “Kui sa aga ära teed, kes seda leiba annab?” Poiss ütelnud: “See, kes üleval.” Teekäija mõtelnud: “Poiss teeb, ja minul tuleb leiba anda, see ei lähe.” Kuid kui ta nõnda ütelnud, siis ta kukkund maha. Otse ahju juures olnud taas leivahapendus, ja tema sinna sisse! Ta tõusnud üles ja läind ütlema perenaisele, et poiss tüdrukuga võidnud teda sitaga. Perenaine vaadand ja ütelnud, et ei ole sitt, vaid on leivahapendus. Kuid teemees pole uskund ja ütelnud, et andku perenaine talle parem magamiskoht. Perenaine ütelnud nõnda: mingu ta toa pääle magama. Ta läind kah. Kuid temal olnud hirm, taas kaugele ta pole julgend minna toa pääle, jäänd sinnasamasse kandi pääle. Ta magand, ta kuulnud, et tulevad poiss tüdrukuga ja nad kõnelnud armastusest. Ja kui ta kuulnud, nii ta kukkund ja löönd endal poole kukalt ära – sellepärast inimestel ka praegu on väike kukal, pole



nii suur, kui ennem olnud. Teemees murdnud ka kolm ribi puruks – sellepärast ka praegu on umbpaar ribiluid inimesil, pole enam paarid. Teemees läind ja rielnud hästi perenaisega ja läind oma teed, veel olnud öö jaos.

Ja siis olnud teeveeres üks heinaküün. Teekäija mõtelnud: veel on öö, vaja minna ja magada. Kui ta astund küüni pääle, siis ta kuulnud, et üks on all kah. Tal olnud hirm, kui pole mõni külmking. Ta ronind räästa alla ja seisnud nii vait, et mitte *tšipt* ega *tšapt* (s.t. ei kippu ega kõppu). Kuid see astund üles ja hakand heinu kotti pistma ja ise palunud jumalat, et jumal aitaks tal hästi ära varas-tada. Ja nüüd ta toppind koti täis ja läind maha. Teemees läind ka maha ja läind oma teed. Sellepärast me praegugi näeme, et varas palub kah jumalat. Ja kurat on kõige suurem patune, kuid ta kõige paremini teab jumalakirju. – V 20.

Kord Ûd-Routš-talu (V) vabadik läind oma talu alla metsa puid vargile. Tõmmand paraja pedaja maha ja oksad korjand hunikusse ning pannud tule otsa, et jälgi kaotada. Oksad annud aga niipalju suitsu, et küla poolt vaadates arvatud, et Ûd-Ruotš põleb. Löödud lokku, küla joosnud kõik kustutama. Suitsu peale minnes leitud aga hoopis muu tuli ees. Vabadiku metsavargus tuli nii päris kogemata välja. Mees sai trahvida. – V Lnb 230.

Elukutselisi vargaid rannikul ei teata olnuvat. Mõnel küll kallak sinnapoole on olnud ja on praegugi, kuid see on ikka amatööride väike kõrvalharrastus. Seevastu sisemaal lätlaste juures teatakse küll päris vargameistraid ja -salku tühjendamas aitu ja hobustetal-le; ka linnades olevat suuri murdvargaid (Kr). Elukutselisiks kel-mideks ja vargaiks peetakse mustlasi, kuid nendesse suhtutakse üldiselt siiski häätahtlikult ja nende kelmustükke hinnatakse osalt janditamiseks ja vigurdamiseks (Pr), osalt andestatakse neile väik-sed vargused kaastundest, et nad on nii “paljad” ja petavad või va-rastavad häda sunnil (Kr), osalt tehakse nende kulul ka ise nalja või peetakse neid nõidadeks.

Lapse kohta, kes koledasti karjub ja mürgeldab, öeldakse: see laps mõirgab siin nagu mustlaseema (Pr). Kui mustlane hakkab sinuga tülitsema, siis ta soovib sulle ainult sellist õnne: “Andku jumal, et sa jääd uhkeks!” ja nõnda ta soovib sellepärast, et uhke inimene pillab kõik oma vara ära (V).

## MUSTLANE VEAB VANAMEHEL MUDA

Teine uudis on see, et viimasel ajal ka mustlased on tulnud siia Ire-külla Kälša-tallu elama. Oma vigurid nad on võtnud siia kaasa, ja muuseas läind ühel vanamehel tänavu kevadel [1934] mustlasega nõnda. – Vanamees saand sügisel natuke muda. Tal pole hobust, sellepärast seisab ka muda veel rannaküngaste vahel, kuhu ta sinna sügisel on tõstetud. Seda mustlane saand kuulda. Kui vanamees tapnud vasika maha, nii mustlane juures, las andku talle kah vasikaliha, ta vedavat muda rannast “tarasse” (s.t. taraga piiratud põllule). Hästi. Mustlane saab viis kilo liha, ja vanamees ootab teda muda vedama. Kui mustlane ei tule, läheb vanamees Kälša-tallu vaatama. Mustlane ütleb, et ta häämeelega läheks vedama, kuid nüüd ei olevat aega, ta pidavat sõitma Puojp-valda isa matma; kui tulevat tagasi, siis vedavat muda. Vanamees ootab ühe nädala, teise nädala – mustlane ei tule. Mustlase isa peaks juba ammu maetud olema. Vanamees läheb jälle Kälša-tallu. – “Kuidas siis, ma hommelm kohe sõidaks,” ütleb mustlane, “ainult et minul ei ole midagi, millega vankrit määrada. Anna niipalju raha, et ma saan vankrimääret.” Vanamees annab raha, mingi ta poodi ostma ja tulgu hommikul muda vedama.

See olnud hommiku poole, enne lõunat – vastu õhtut mustlane on vanamehe juures. Ta unustanuvat ennem küsida, mis kellaajal nad hommikul einet (pruukosti) söövat, ja tulnuvad seda küsima, et teada, kunas hommikul peab tulema. Vanamees ütleb: kell pool (“poolteed”) kaheksa. Mustlane ütleb: “Hästi, ma tulen, ainult ühe kotitäie heinu sa pead andma veel hobuse jaoks, et tal oleks öösel midagi süüa ja hommikul enam jõudu mudakoormat vedada. Vanamees lubab (“töötab”) kah, ja mustlane läheb koti järele. Kui mustlane tulnud nüüd tagasi ja nad lähevad heinu kotti pistma, vanamees näeb, et ei ole sugugi rõivakott, vaid on suur võrgukott. Heinu on kevadel vähe, kuid mida teha – muda oleks kah vaja põllule saada ja vanamees annab ka selle võrgukoti täie heinu. Mustlane veel hoiatab pääle, olgu ainult eine aegsasti valmis.

Vanarahval hommikul söömine paljut ei maitse, kuid kuna nüüd tuleb mudavedaja, siis vanamees laseb naisel liha küpsetada ja kartulaid keeta. Kell pool kaheksa eine on laual, ja vanad ootavad mudavedajat. Ootavad ühe tunni, ootavad teise tunni – kes ei tule, see on mustlane. Vanamees astub jälle Kälša-tallu vaatama. Säälm öeldakse talle, et mustlane pannuvat kogu vara ja naise lastega koor-

male ja sõitnuvat ära juba hommikul päeva koidikul. Kuhu, seda mitte keegi ei tea, ainult tagasi enam ei tulevat. Ei maksnuvat peremehele kah ruumi eest ja läinuvatki sellepärast ära. Nõnda vanamehe muda seisab veel praegu rannaküngaste vahel. – Līvli VII (1937), nr. 4, lk. 3 < Ir (Köster K. Stalte).

Peremees sõi toas laua man. Siis tuli mustlane sisse ja märkas, et voodi all seisid kurgid. Ta küsib peremehelt, mis asjad need on. Peremees ütleb, et need on märamunad. Mustlane jällegi on hobustega hangeldaja, nii temale need väga passiksid (~kõlbaksid) – olgu peremees nii hää, müügu talle need ära: siis ta saab uusi hobuseid. Peremees müünd kah.

Mustlane ostnud munad ära ja pannud vankrisse, enda naise neile pääle magama, magagu naine talle varsad välja. Nüüd naine magand (s.t. haudund) niikaua, et need märamunad (~kurgid) hakand mädanema. Nüüd mustlane olnud vihane, et peremees teda petnud: ootab varssu – ja mädanevad ära! Visand selle vihaga märamunad metsa põõsastesse. Sääl jällegi magand üks jänes, see eh-muga joosnud põõsaist välja jalgu visates. Mustlane märgand, et jänes jookseb tagudes ja jalgu visates. Mustlane karjund küll “tšigi-tšigi-tšigi”, et jääks vast ehk seisma, kuid “tšigi” paneb metsa edasi, jalgu visates niikui! Nüüd mustlasel olnud väga kahju: kui naine haadunuks veel mõne päeva nende munade pääl, siis olnuks tal varss! – V 4.

Ühel peremehel olnud kurgid. Sääl käidud ostmas. Läind üks mustlane kah ostma neid kurke. Kuid mustlane pole teadnud, mis asjad need on. Peremees ütelnud, et need on märamunad. Mustlane ütelnud: “Kas tõesti?! Kuidas neist siis saab noor hobune – mära ju ei maga (s.t. haudu) oma mune, ta magab ainult natuke üle öö.” Peremees ütelnud: “Ei, neid ei hau ju mära, vaid haub naine.” Nii mustlane küsind: “Palju tükk maksab?” Peremees ütelnud: “Kümme kopikat.” Mustlane ütelnud: “Anna siia, sah raha!”

Nii mustlane võtnud märamuna ja läind välja nii rõõmsalt oma naise manu ja ütelnud: “Sa näed, kui odavalt ma sain hobuse – kümme kopikaga!” Mustlase naine ütelnud: “See ju pole hobune, mine rumal, see on ainult kurk.” Mustlane ütelnud: “Pole sugugi, see on märamuna. Sellel sa pead hauduma niikaua, kuni tuleb varss.” Mustlane sõitnud ja naine “magand” munadel. Naine niikaua “magand”, kuni märamuna hakand mädanema. Mustlane võtnud ja

visand ühte suurde pajupõõsasse selle märamuna. Kuid selles pajupõõsas olnud jänes poegind. Nõnda jänes ehmund ja joosnud eemale. Mustlane karjund küll tpruu, tpruu, kuid jänes joosnud metsa. Ja mustlane jäänd tühjalt – ei kümmet kopikat ega hobust.

Nüüd läind taas üks rätsep ostma selleltsamalt peremehelt neid märamune. Ta kuulnud inimesilt, et sääal saab osta, siis ta ka läind ja ostnud ühe väikese muna viie kopika eest. Viind koju ja pannud nurka närtsude sisse ja kutsund naise juurde ja ütelnud, et naine peab magama (s.t. hauduma) neist välja ühe hobuse. Naine ütelnud: “Siin ei saa ju magada. Siis vaja viia voodisse, kus on soojem: siin nurgas ma külman ära.” Rätsep ütelnud: “Ei! Peremees ütles mulle, et nurgas – siis [hautakse] rutemini.” Naine istund munadele ja nutnud. Rätsep ütelnud: “Vaata kus rumal! Tal istuda on raske! See on talle ju kergem kui laadalt riideid tuua.” Naine “magand” ära kolm kuud – kui pole välja haund, siis pole haund! Rätsep saand vihaseks ja haarand kurgi ja viind metsa. Kuid see kurk olnud täis situnud selline, et hirm olnud kinni võtta, sest et naine polnud sel ajal kordagi maas. Nüüd rätsep viind ta metsa ja visand ühte suurde tihedasse kadakapõõsasse. Ja sääal olnud ees selles põõsas sokk oma pojaga (~lapsaga). See laps olnud kartlik, see ehmund rätsepa pärast ja joosnud eemale. Rätsep hüüdnud järgi: “Tpruu, tpruu, suksu! Vaata, kus ema on siin!” Kuid sokulaps pannud nii edasi, kuipalju jalad teda kandnud. – V 62.

Mustlane harjutand hobusel joomise ära, ja ta jätnud ka [joomise] maha. Ja ta jutustand, kui hästi on, et pole vaja hobusele vett viia. Kui ta aga võõrutand [hobusel] söömist, siis see tahtnud kah maha jätta. Kuid enne kui ta võõrutanuks ära, nii ühe päeva enne seda hobune kärvand maha. Niisiis [mustlasel] pole vaja viia ei juua ega süüa. – V 139.

Ühel va liivi naisel olnud poeg, ja see poeg pole teda armastand ega ole annud talle süüa. Siis vananaine läind paruni juurde kaebama, et selline on tema poeg. Siis parun ütelnud, las toogu see poeg tema juurde mõisasse; siis ta küsib, miks ta ei armasta (s.t. ei hoolda). Ema ütelnud pojale, et nüüd on vaja minna. Siis nad läind teed mööda, ema ja poeg, ja siis nad puutund vastu ühele mustlaspoisile. Ja see küsind, kuhu nad lähevad. Ema ütelnud, et mõisasse tantsima, et sääal on söömine, joomine ja tantsimine. Mustlane ütelnud, võtku teda kaasa, et ta väga mõistab tantsida. Ja siis säälsamas

tee pääl painutand jalgu ja näidand vanaemale, et ta mõistab. Vanaemal hakand oma pojast kahju, et see saab peksa. Ta mõtelnud: vaja võtta see mustlane pojaks kaasa.

Läind sisse, parun küsind: “Kas see on su poeg?” – Jah. Nõnda parun ütelnud: “Nüüd muudkui läheme tõllahoonesse tantsima.” Mustlane mõtelnud, mis tants see on, mida säääl tantsitakse, kuid minema peab. Läind. Parun võtnud mehi, las tulgu. Peksnud mustlase läbi, siis parun ütelnud, las armastagu (*resp.* hoidku) nüüd oma ema ja las võtku selga ja las viigu koju. Nii mustlane võtnud selga, kuid ütelnud: “Ah sa va võlu, või mina pean sind kandma!” Nii parun ütelnud: “Ah nõnda! ah sa kutsud oma ema võluks – andke veel, mehed!” Siis mustlane saand aru, mis asi see on, see tants, et teda on petetud. Nii mustlane võtnud selga jälle ja ütelnud nii: “Ah sa va minu kuldne vanaema, tule vaid selga, ma kannan sind koju.”

Nüüd ta läind teed mööda, kannud seda vanaema. Tulnud töölist talle vastu. Need ütelnud talle: “Kuhu sa kannad seda va võlu?” Ta ütelnud: “Mis te plärate! See minu va kuldne vanaema!” Nii ta kannud koju ja siis ta pole tahtnud enam mõisasse minna tantsima. – L 57.

#### Mt. 1706'

1) Kaheksa versta Jälgav-linnast elasid ühe peremehe põõsais mustlased ja varastand peremehel lambaid. Peremees mõtelnud, mida teha. Nüüd ta töotand oma kolmele poisile toobi piiritust: “Armsad poisid, mis ma teile ütlen – ajage mustlased metsast välja!” Esimene poiss võtnud toru ja käind mööda metsa pasundades. Teine poiss käind üpris tasa järel ja murdnud raage. Kolmas poiss läind otsekohe mustlaste juurde ja ütelnud: “Armsad velled, mis ma teile ütlen! Peremehel on härg hull, murrab ukсед hingedest välja ja käib metsa mööda ammudes.” Kui mustlased said seda nüüd kuulda, et peremehel härg on hull ja käib metsa mööda ammudes, nii ka mustlased kõik üles, panid hobused ette ja jooksid ära, nii et metsa puud paindusid. Sest ajast pääle peremees mustlasi säääl pole näind ega ole näind tänaseni. – Sr 129.

2) Kaheksa versta Jelgavast ära, säääl ühel suurel peremehel on eland metsas põõsaste sees mustlased. Ja need mustlased ühtsoodu alatasa mingi oina on võtnud ära ja tapnud, söönd ära. Ja see peremees mitte kuidagi ei ole võind elada. Nüüd ta on mõtelnud, mis

nüüd teha nende mustlastega – ei saa neid põõsaste seest välja mitte kunagi. Nüüd ta on töötand oma kolmele poisile terve toobi piiritust, las ajagu need mustlased säält põõsaste seest välja.

Nüüd see esimene poiss on läind võtnud toru ja käind metsa mööda möirates. Teine poiss jälle on läind järele ja murdnud neid raage, nii et kõik raod on praksund. Kolmas poiss kohe taas tasa läind mustlasile otsekohe juurde ja ütelnud mustlasile: “Armsad veljed, teate, mis ma teile ütlen! Meie peremehel on suur härg laudas hull: murrab kõik ukсед hingedest välja ja läheb metsa mööda möirates!” Noh, kui mustlased saavad seda kuulda, et peremehel on härg hull, nad on pannud hobused ette ja läind nii, et kõik metsa puud on paindund. Sellest ajast mitte üht mustlast enam selle peremehe juures ei ole olnud. – Sr Ket 63/4 (18).

Kui mustlased tulnud tallu, siis söidetud neile ahjuroobi varrel vastu; siis nad söimand ja vandund mis hirmus, kuid enam pole tulnud (Pr). Seda tögamist pretseeritakse veel täpsemalt: kui mustlane tuleb tallu, siis vaja võtta ahjuroop kätte ja panna reite vahele, nagu ratsutataks hobusel; ahjuluud taas vaja võtta üle õla ja ratsutada talle vastu; siis mustlane paneb minema, et teda pilgatakse, sest tullakse niisama vastu, nagu tuleb tema ise; samuti nad lähevad minema, kui küsitakse, kuhu matuselised sõidavad (V). Kui mustlased tulevad tallu, siis võetakse ahjuluud ja roop, astutakse selga ja ratsutatakse neile vastu ja öeldakse, et matuselised tulevad, vaja minna surnuaiale; siis nad on vihased ja vastavad: “Las jumal andku, et sa mööda minu vankri aisa jookseksid taevasse!” Siis nad pöörduvad ümber ja lähevad minema (V).

#### MUSTLANE VITSUTAB VARSA KODUTEELE

Me sõitsime hobuseid ostma Puojp-turgu – mina läksin hobust ostma ja vana Kuok varssa. Ma ostsin hobuse ära ja tema taas ostis varsa. Noh, nüüd hakkame koju sõitma turu [s.t. laada] päält, aga see varss ei tule kaasa. Seisab neli jalga laiaili, toetab vastu, mitte kuidagi ei saa kohalt. Vana Kuok ütleb, et nüüd vaja keerutada tend vankrile. Noh, tuleb säält mööda mustlastekari: “No mida see vana nüüd vaevleb varsaga?” [läti keeli öeldud lause]. Vana Kuokperemehel oli selline väike vits käes. Mustlane ütleb [läti keeli]: “Andke mulle seda vitsa!” Ja mustlane võttis vitsa, löi mõni kolmneli korda või enamgi, kuipalju ta säält löi varsale – nõnda ka varss

tuli ühes koduni nii ilusasti, et mitte sugugi polnud vaja ajada ega midagi. – Sr 147.

### MIKS MUSTLASED ON ILMA MAATA?

Mustlased olnud Egüptimaal. Juudid läind sinna sisse, muud aetud välja. Siis mustlased pettusega läind kuninga juurde valetama, et nad tulnud kaugelt-kaugelt maalt, vanad pastlad jalas ja vanad ärälõppend püksid selga veetud. Valetand nõnda ja teind kuningale sellise meele, ärgu see ajagu neid ära. Ja nõnda nad jäidki sinna, kuningas luband neile siis nõnda. Kuid [tõeliselt] nad olnud säälsamas ligidal. Siis kuningas võtnud neil maa käest ära ja ütelnud, ärgu neil mitte kuski enam maad olgu. Siis nad ka läind mööda maailma – ja mitte kuski neil maad ei ole ja selline valskus on nendel sees. Enne neil olnud selline väike maatükk kah. Vaaraoga nad ühes ei olnud, nad jäid koju, ei saand välja aetud. – Kr 328?

Teinekord mustlane varastanud hobuse ja ratsutanud sellel hulk maad kaugemale, kuni võetud kinni. Kui küsitud, kust ta hobuse sai, vastanud mustlane, tema pole ühtegi hobust saanud, kuid hobune viinud tema ära. Ta hakanud üle maantee minema, hobune olnud tee peal maas, maganud. Ta läinud üle hobuse astuma, kuid see karanud üles ja viinud tema kaasa. Nii et hobune varastanud tema, aga mitte tema hobust. – Sr Lnb 275 (2).

Mõni aasta tagasi mustlane sõitnud Vindavi. Muidugi sõitnud ta ilma piletitä. Et piletisi sagedasti muudel ei küsita kui neil sõitjail, kes järgmises jaamas lähevad maha, sõitnudki mustlane ilusasti Vindavisse, kus tehtud talle muidugi protokoll ja saadetud edasi rahukohtunikule ühes mustlasega. Kohtunik küsinud mustlaselt, miks ta piletitä sõidab. Mustlane seletanud: tema seisnud jaamaesisel, vaadanud, kuidas rong minema hakkab. Siis tulnud üks ametnik mundris ja käskinud vagunitesse minna. Muud läinudki sisse, tema pole tahtnud kuhugi sõita, ta jäänud edasi vaatama. Siis tulnud see ametnik uuesti, vaadanud vihaselt tema poole ja ütelnud uuesti: “Vagunisse astuda!” Tema mõtelnud, valitsuse ametnik käseb, ega valitsuse käsule tohi vastu hakata. Läinudki vagunisse ja sõitnud vastu tahtmist Vindavisse. Siin ta nüüd on, aga ta ei tahtnud kuhugi sõita. Ja mis ta siin pääle hakkab ja kuidas ta siit tagasi saab?! Kui valitsus ta siia käsutas, siis valitsus viigu tema ka

tagasi. Rahvas naernud ja kohtunik ka ja mustlane saanudki priiks, ainult tagasisõit jäetud tema enda mureks. – Sr Lnb 274/5.

Mustlane kaubelnud end peremehe juurde sulaseks, enne heinaaega. Peremees saatnud kõik sulased kodunt kaugele niidule niitma, mustlane ka hulgas. Saanud sinna, pere söönud, siis vanem sulane ütelnud, et nüüd läheme niitma. Mustlane küsinud: “Kas sa ei tea, mis pääle söögi tehakse? – Magatakse!” Heitnudki siis kõik magama. Tulnud üles, vanem sulane jälle ajanud niitma; mustlane jälle ütelnud: “Kas sa ei tea, mis pääle magamist tehakse? – Süüakse!” Söönudki. Siis mustlane jälle ütleb: “Aga mis pääle söögi tehakse? – Magatakse!” Nii nad söönud ja maganudki mitu päeva, heinad kasvunud rahus edasi. Nädala lõpul tulnud peremees vaatama: pole heina niidetud midagi, niitjad aga magavad. Läinud siis kõigil pahasti. – Ir < Ii Lnb 273/4.

Kord Piza pool suurvada vedades juhtund mustlane tulema vedajate juurde ja hakand ka omale norima värsket kala. Mehed ütelnud, tulgu appi vedama, siis saab. Mustlane ka nõus. Teised mehed aga pilgutand omavahel silmi ja lasknud korraga omad köieharud pulga otsast lahti. Pinguliolevad nõörid tõmmand mustlase, kes enast nii ruttu ei taiband vabastada, hooga mere poole, kahinal vette, nii et mustlane saand pooleni märjaks. Ir > Ii Lnb 380/1.

Nagu rannikul ei jutustata tegeliku elu memoraate suurtest varastest, nõndasama pole siia kuigi paljut levinend ka teiste rahvaste naljandeid suurvaraste vägitegudest. Varaste sangariteks idealiseerimist alamkihi sotsiaalse võitluse juhtidena ülemkihi vastu Liivi rannikul üldse ei tunta (vrd. Rummu Jüri eesti rahvapärimusi). Samuti ei ole jõudnud liivi rahvapärimusesse koduneda sulid ega pätid, santlaagrid ega looderdajad. Seevastu joomari kuju on siin tuttav naljandite peategelasena (vt. LRU II § 132 ja § 133). Läti rahvaraamatuist on saand tuttavaks saksa Till Eulenspiegel, keda liivis kutsutaksegi lätipäraselt Til Pütspiegil’.

Pütspiegel’ õpetand eeslile raamatut [s.t. lugemist]. Ta ütelnud, et ta õpetab eeslile raamatulugemist. Ta valand eeslile lehtede vahele kaeru. Ja eeslile pole andnud süüa mõne päeva, ja eesel tahtnud kangesti süüa. Siis ta pannud raamatu ette, lehed laiali,



nii et eesel näeb neid teri – laksutab ja lükkab oma koonuga ja tahab kaeru kätte saada. Ja siis ta ise läheb [häälitseb] i-ä, i-ä! Siis ta ütelnud inimestele, et vaat niipalju ta on õpetand. Siis inimesed naernud nii palju, et ta eeslile on võind kaks sõna ära õpetada.

Ja nõnda vaat need [liivlased kah] kalkuleerivad, et praegu on niisama: palju on neid maamehelapsi [s.t. lätlasi], niipalju neile [lätlastele liivi keelt] võidakse ära õpetada, [et paar sõna oskavad ette lugeda] – ja nad naeravad liivlasi siin, et maamehelapsele õpetatakse liivi keelt nõnda, nagu Pütspiegel' on õpetand oma eeslit: kui makstakse, siis õpitakse. Kui [hõimutegelased] lähevad ära, siis läti keelt ainult kõneldaksegi! – Kr 300 (Kr 46 ja [303\*]).

Varaste õnnekombelisest tabamisest jutustatakse kah üsna literaarses redaktsioonis tuntud naljandit.

1) Ükskord olnud üks vana rätsep ja naine olnud tal vana Lizet. Lizet jäänd haigeks, rätsep läind tohtri juurde ja tahtnud tohtrilt rohtu. Tohter saand vihaseks ja löönd rätsepale üle kõrva. Nüüd see läind koju ja löönd jällegi va Lizetile. Jah, ja nüüd Lizet saand terveks.

Nüüd vana rätsep kirjutand oma uksele: “Siin elab mees, kes sööb leiba mureta.” Ja juurde kirjutand: “on ennustaja kah.” Nüüd ühel isandal olnud kolm sulast, ja need varastand isandal kuldseid riistu ära. Ja nüüd saadetud rätsepale teade järgi, et peab minema ennustama. – Kr 20.

2) Hollandi kuningal olnud selline uhke emand. Ta läind ühel päeval silmi (s.t. nägu) pesema ja võtnud sõrmest kalli sõrmuse välja ja pannud lauale. Kuni ta pesnud, seni sõrmus olnud ära võetud – kolm sulast võtnud ära. Kuningas töotand palju raha sellele, kes võib osutada sõrmust. Olnud selline kerglane joodik naljahammis isandal, Kilk nimi. See joond ühes kõrtsis ja kuulnud sellest. Nüüd ta suurustelnud, et ta võib näidata seda. Kõrtsmik paneb hõuse ette ja jookseb kuningale ütlemä. Kuningas annab sulase kaasa ja raha, toogu see Kilk siia. Nad viind ta. Kuningas töotand (s.t. luband) talle kolm päeva ja ööd, igal päeval ühe sulase abiteenijaks ja ütelnud: kui ta ei või ära näidata, siis kolmandal päeval ta saab maha lastud. Kilk mõtelnud: kas nii või teisiti, süüa ja juua ta saab küllalt, pärast ta põgeneb ära. Esimesel päeval olnud esimene sulane. Öhtul Kilk ütelnud: “Jumalale tänu, et üks juba on nüüd.” Nii sulane

läind kahe teise manu ja ütelnud, et ta on juba ära märgitud. Teisel õhtul Kilk tõmbas jällegi kriidiga kriipsu seinale, et nüüd on teine päev läbi ja kolmandal päeval niisama. Siis sulased lähevad ja toovad raha Kilgile, paluvad end päästa. Kilk seletab: “Ma teadsin ju, et teie olete!” – Noh, kuidas pääseb lahti? Kilk küsib, kas neil pole kalkunit. Olevat kolm tükki, üks hall ja kaks muud värvi. Neljandal päeval kuningas päridind Kilgilt, kus on sõrmus. See seletand: “Kas te, emand, mäletate, et siis, kui te pesite, sõrmus oli lahtisel aknal. Siis lendas tuvi ja viis sõrmuse ära, see kukkus maha ja hall kalkun neelis selle alla.” Kohe lõigatud kalkun lahti ja saadudki sõrmus kätte. – Kr 31.

Antsul susi murdnud karjast kaks lammast. Ants püüdnud hundi ja müünd selle lamba pähe juutidele 300 rubla eest. Hunt murdnud juutidel 50 lammast. Siis Ants müünd juutidele kübara, millega pääseb igalepoole jooma, kui aga kübarat keerda. Juudid läind katsetama ja saand kõrtsmikult sugeda. Siis Ants tüssand juute katla müümisega, millest saavat aina süüa. Edasi Ants pistnud sikupõie täie verd oma ema kaelas pussiga läbi ja elustand ema vilega, mille müünd jällegi juutidele, kes tapnud oma kodused.

Juudid tahtnud uputada Antsu järve. See meelitand Saaremaa härjakarjuse enda asemele kotti ja seletand ise juutidele, ta saanuvat härjad taevast. Juudid läind kah katsetama ja uppund järve. – Kl Set (esitatud konspektiivselt). (Mt. 1539 + 1535).

**275.** Häirivas vastuolus liivi rahvaetikaga on kavala Antsu kuraldi tüssamislood, mis otse idealiseerivad vastase petmist ja südame-tult jõhkrat kohtlemist kuni naudinguni vastase piinamisest ja hukkumisest. Situatsioonikoomikat neis naljandeis on üpris vähe, ja seegi jääb kaunis varju sündmustiku alatu tooruse taha. Päätegelaseks on Liivis samuti kui Lätis ja Eestis Ants, keda kutsutakse mõnikord ka kaval Ants = *koval An(t)s* (Kr, V). Kuid liivi *koval* tõlgitseb hoopis “tarka”, kavala mõistet liivi keel üldse ei tunne, vaid kavalus on liivis keeleliselt võrdne tarkusele. Ligemal kontrollil selguski, et amoraalse Antsu targaks tituleerimine ei ole liivi oma traditsiooniks kristalliseerund hinnang, vaid terminoloogiline laen saarlastelt ja kaval-sõna mehhaaniline ülevõtt eesti keelest Antsu atribuudina. Ka eestis “kavala” rõhutamine ei ole kaugeltki nii rahvapärane, vaid Eiseni raamatute mõjul üldistund: Lõuna-Eestis jutustatakse vastupidi just “petja Antsu” tempudest. Muude muinas-

jututüüpide sugestioonil kõneldakse Liivis koguni “lollist Antsust”: isal olnud kolm poega, noorimat Antsu peetud lolliks; isa saatnud pojad kodunt välja tööd õppima, ja Ants sattund kuradi juurde oma koerustükke tegema (V [86\*]). Teiseks tegelaseks on kurat, keda liivi naljandeis ei kujutelda mingi vanapagana ega hiiuna, sugugi ka mitte dualistliku maailmavaate kurjuse kehastusena, vaid üsna inimliku ja rumala vastalisena: kurat on nii rumal nagu saksa saapad (Kr). Mitte kurat ei sulita ega peta, vaid Ants; kurat väärib kaastundmust, Ants – hukkamõistu. Nõndasiis seisame siin faktiliselt ümbervahetatud osade ees, mida liivi rahvaetika ei olegi ära seedind: Antsu hinnatigi negatiivseks eeskujuks ja arvati, et selliseid lugusid lastele ei kõlba jutustada (Kr, Pr).

Pigem kilplasena kohtlase kui halva kuradi ja pigem kaabakliku kui kavala Antsu motiivistik kajastab sellist elutunnet ja sotsiaaleetikat, mis meie sugulasrahvaile on olnud algselt täitsa võõras ja on leidnud alles orjaaja mürgitatud õhkkonnas soodsamat idanemispinda. Kristliku elukäsitusega pole siin kah midagi tegemist päale kuradi nime, millise sildiga püütakse õigustada ja sanktsioneerida tüssamist, kuid selline võte paljastab liig läbipaistvalt kristliku eetika väärtõlgitsust ja lausa degeneratsiooni. Kavala Antsu kuju Baltimail põlvneb germaani maailmast ja on tradeeritud liivlastele päämiselt saksa kultuurikaubana. Saksa mentaliteedi ja elutunde tüüpilise eneseväljendusena meil tulebki siis hinnata ideaalseks mehekujuks propageeritud Antsu talitusviisi ja vastase kohtlemist. See ei ole mitte liivi, vaid saksa egomaaniline “härastõu” vaimsuse “tark” Ants, kel ei ole midagi püha ja kelle hingeline toorus lubab endale vastase võitmiseks ja hukutamiseks igasugu nahaalseid ja huligaanseid knihve, igasugu küünilisi ja drakoonilisi võtteid, kuni sadistliku piinamiseni. Kavala Antsu motiive on tuntud Baltimail osalt ka juba enne sakslaste invasiooni, kuid Antsu nime ümber tsüklikliks koondatud ja kristianiseeritud kuradi redaktsiooniks ümber sõnastatud neid on küll saksa impordi mõjul, ja tervikuna just kavala Antsu motiivistik dokumenteerib rahvapärimsusis jäädavalt, millises vaimus saksa “kultuurikandjad” on osand mõtestada ja populariseerida kristlikku ligimesearmastust ja oma verreimbund aarialist aristokraaditsevat sotsiaaleetikat.

Kurat kaubelnud omale poisi, Ants nimi. Ja temal on vaja teha kõike seda, mida ta käseb. Nüüd ta ise läind jalutama. Vahepääl

Ants ronind ta emanda juurde. Ja nüüd kurat saand näha, et ta olnud, ja ei taha enam seda Antsu. Kuid Ants on kaubelnud aasta pääle. Nüüd kurat ütelnud: “Kui sa võid oma asjaga männile augu sisse lasta, siis sa võid veel töötada.” Kuid Antsul olnud oherd, ja sellega ta pannud augu sisse. Nüüd kurat tulnud vaatama ja imes-tama, kuidas nii ruttu võib augu sisse lasta. Ja nõnda ka kurat oma asjaga tahab sisse lasta. Läheb männi juurde ja hakkab laskma, kuid ei saa mitte koort kah katki.

Kurat ütelnud Antsule, näidaku talle, kuidas inimest tehakse. Ants ütelnud, mingi ta vaatama metsa veerde, et sääl need kaks on, kes näitavad, kuidas inimest tehakse. Nüüd kurat läind. Ta näind, et kaks inimest on. Need on loodud valmis, ainult augu laseb ühele taha. Nüüd kurat tulnud tagasi ja ütelnud, et nõnda on.

Kuradil olnud selline suur vasar. Nüüd ta ütelnud Antsule: “Kui sa võid selle vasara nii kõrgele üles visata nagu mina, siis sa võid elada (*resp.* töötada) taas minu juures”. Kurat visand kõige enne ja annud nüüd Antsu kätte. Nüüd Ants ütelnud: “Praegu ei või visata; ma ootan, kui tuleb see pilv, siis ma viskan vasara selle pilve pääle.” Ja nüüd kurat ütleb: “Ah, ära viska!” – Kr 25–27.

Kurat emandaga (~emaga) kõnelnud kokku, et vaja põgeneda Antsu käest. Nad putkand ühe järve äärde ja heitnud magama. Kuid Ants juures jälle ja ütleb, andku talle kah süüa, ta otsind neid kogu päeva. Nüüd kurat ütelnud sellele va naisele: “Kui ma ärkan, siis ma võtan viskan selle Antsu sisse sesse järve.” Kuid nüüd Ants saand märki, et kuradil on selline nõu. Nüüd Ants võtnud selle emanda, pannud enda asemele ja ise läind emanda asemele. Kui kurat nüüd ärgand, nüüd visand sisse ja ise ütelnud emandale: “Ants on läind pl'unkst!” Kuid Ants ütelnud vastu: “Ei! Mis pl'unkst? Emand pl'unkst!” Noh, mis nüüd? Nüüd kurat vihane taas ja põge-nend üksinda ühte lossi, kuid Ants pannud järgi.

Kurat põgenend üksinda ühte lossi ja Ants pannud järgi. Nüüd kurat saand endale abilise ja pannud Antsu kinni. Ta annud Antsule kõige paremat toitu, et ta jääks tõesti rammusaks. Ja igal hommi-kul Ants peab näitama enda sõrme, kui lihav see on. Kuid Ants leidnud sellise luu ja näidand kuradile seda. Noh, nüüd Ants on veel nõrk (s.t. lahja). Mõni paar kuud kurat söötnud teda. Nüüd lasknud tal kuuma ahju kütta, nüüd pistaks ta ahju ja küpsetaks praeks. Ants ütelnud, las ta näidaku, kuidas tuleb pugeda, ta ei tea. Kurat näidand – ja nõnda ka Ants virutand ta sisse ja pannud ukse kinni, las ta küpsku.

Kuradil olnud üks paar saapaid. Nüüd Ants pannud need saapad jalga ja hakand minema – iga samm kaks penikoormat. Nüüd ta näind, et need muud kuradid tulnud koju. Need lähevad ahju juurde – ahjus värske liha lõhn. Need teevad ukse lahti ja näevad, et kurat sees, mitte Ants. Nad kupatand Antsule järgi. Nüüd Ants saand näha, et kuradid on varsti juures. Säälnud suur jõgi – Ants üle selle purde. Astund üle ja võtnud purde ära. Kuradid hakand jooma jõge kuivaks ja paugatand kõik lõhki – ja jälle otsas. Aamen. – Kr 28.

### ANTS JA KURAT

Kurat ja Ants läind võidu viskama. Ants “pannud” (*resp.* määrand), las kurat visaku kõige enne. Kuradil olnud kivi käes. Kurat visand selle nii [kõrgele] üles, et Ants vaevalt näind ainult ära. Nüüd see kivi kukkund maha tagasi ja läind peaaegu tervelt maa alla. Ja nüüd jällegi visand Ants. Antsul olnud taas löoke käes. Ants visand selle üles – see pole tulnud tagasi. Ants ütelnud: “Vaata nõnda tuleb visata!”

Nüüd kurat toond väga suure vasara. Ja “pannud” nüüd, las Ants visaku ennem. Ants ütelnud, visaku kurat enne. Kurat võtnud ja visand nii üles, et vaevalt olnud näha ainult ära. Ja kukkund jälle maha ja läind tükki maa alla, see vasar, nii et ainult vars natuke jäänd maa pääle. – Noh, nüüd kurat ütelnud, las Ants võtku ja visaku teist korda. Ants vaadand taevasse püsti üles. Kurat küsind: “Mis sa vaatad suu lahti?” Ants ütelnud: “Ma vaatan taevasse, las mu isaveli (s.t. lell) Peeter tehku need taevavärvad lahti, ja siis ma viskan.” Kurat näind, et nii on, hakand Antsu paluma, ärgu visaku, sest see on tema isaisa vasar.

Siis Ants küsis tema käest raha. Kurat läks tooma. Ants küsis ühe sõelatäie. Ants pani sõela tühja püti pääle ja sõelal oli auk. Kurat tõi raha ja valas sõela – ja sõel mitte kuidagi ei saand täis. Kurat seni tõi, kuni pütt oli täis. – L 19–21.

Kurat Antsuga läksid võidu sööma. Kõigepäält nad läksid metsa mändi ~kuuske maha raiuma. Neil mõlemail olnud puukirved, kuradil ja Antsul. Kurat tahtnud, raiugu Ants enne puusse. Ants lasknud kuradil enne raiuda. Kurat raiund kolm korda, nii olnudki pool mändi katki. Ants raiund ühe korra, nii kirves korruga Antsul katki. Nõnda Ants naeris väga seda kuradit. Kurat sai vihaseks, raius üksinda mändi maha.

Nüüd nad töid välja, vedasid enda taga välja. Kurat lasknud Antsul mäнди ümber pöörda. Ants ütles, et ta seda ei tohtivat teha: siis pöörduvat kõik maa ümber. Kurat saand vihaseks, haarand puu ladvast kinni ja pöörnud ümber.

Ants ütelnud, las kurat vedagu puu ladva otsast, et ta lükkavat säält järgi. Kuid Ants istub juurele (*resp.* tüvele) ja vilistab, nii et kõik maailm kõlab, kuid kurat veab ladvast siniste silmadega. Kurat väsib ära, küsib: “Söber, kas sa kah oled ära väsind?” Ants kargab tüvikalt maha ja liigutab raputada, et “ma veel mitte ei tea, mul pole veel soe läbi läind”. Nüüd kurat imestand, et on küll hirmus tugev olnud see Ants. Toond selle männi koju, visand maha ja pühkind higi ja läind Antsu juurde ja imestand, et Ants pole soe. Ants ütelnud: “Sinul oli see kerge ladvaots, kuid kui raskesti läks mul juure pääl!”

Nüüd kurat palund söömise juurde. Ants ütelnud: “Kes enam on töötand, see enam sööb.” Antsul olnud kott reite vahel, ja Ants söönd ära terve härja ja seitse pätsi leiba. Kuradil hakand hirm, maksnud Antsule palga ja lasknud ta lahti. – L 24.

Kurat Antsuga läind sauna. Kurat ütelnud, et temal selg sügelnud, vihelgu Ants teda. Ants toond suure nõgeseluaa ja peksnud sellega. Kuradil selg sügelnud veel enam. Ants võtnud keend vett, kallab kuradile selja pääle – nii kurat joosnud saunast välja, sauna juures kraav – ja sinna kraavi sisse! Ants jäänd üksinda sauna.

Ants läind kuradit otsima – kurat vähkreb kraavis. Ants läheb nüüd juurde, küsib: “Isand, mis sul nüüd viga on? Ma ju pesin sul selga nii hästi!” – “Oi,” ütelnud kurat, “oi, kuidas selg põleb!” Ants vaadand: kuradil nahatükid ripnevad selja küljest. Kuidas nüüd selja saab terveks? Nüüd vaja võida, nüüd vaja teha selline määre. Kurat ütelnud Antsule: kui ta teab sellist hääd võiet, siis tehku talle. Ants ütleb: “O jah, isand, ma tean, mul on hää võie.” Ants läheb tooma, ütleb, mingi [kurat] vaid sauna tagasi, ta läheb tooma. Nüüd ta toond pangetäie, teeb soojaks, võidnud sellise pintsli, paneb kuradi saunalava pääle selili. See olnud pigi, nüüd võiab värskelt selja pääle seda pigi. Kuradil valutab veel enam, ja kurat hakkab paluma, mingi Ants tema juurest ära, ta annab talle niipalju maad ja raha, rikkust, mingi ainult tema juurest ära. – Kr 190.

Mõnikord käsitellakse kuradit küll enam põrgulise funktsioones, kuid siis naljand muutub kohe ka traagilise lõpuga muistendiks.

Või kuigi püsib naljandi ilme, siis vähemalt tõelise kuradi vastasena ei esine enam Ants, vaid hoopis teiste nimetustega tegelased, kes ei moodusta mingit omaette tsükli.

Ükskord olnud üks vana peremees, kütnud reheahju ja jäänd reheahju auku tukkuma. Nüüd tulnud kurat, las lubagu talle kartuleid küpsetada, ta andvat kübaratäie raha. Vanamees mõtelnud nii, kuidas ta saaks suurema kübaratäie. Lõigand kübaral põhja välja, õmmelnud koti alla. Kurat toond ühe korra – olnud ainult natuke sees selles kübaras. Kurat toond teist korda – olnud pool. Toond kolmat korda, olnud suurem pool, ja imestand, et ei saa täis. Kurat toond neljanda korra ja veel pole olnud täis, võtnud kiskund vanamehe lõhki kõige rahakotiga.

Perenaine keetnud hommikul pruukosti, oodand vanameest koju, vanamees pole tulnud; [perenaine] läind rehte otsima, näind, kus vanamehe pää seisnud repneaugus, kurat seisnud malakaga juures. Perenaine joosnud tuppa ja olnud korraga otsas – ja muinasjutt kah on otsas. – Kr 248.

Kristliku kuradi jooni vähe ilmekamalt koloreerib Polifemosemotiiv, kus kavala mehe koopast põgenemisest lammaste alla seotuna ei ole küll mingit jälge, kuid põrgu-lavastus osutab kaudselt siiski veel vanemale koopa-versioonile. Kuradit ei esitata ühesilmalise hiiuna, vaid temal põletatakse mõlemad silmad pääst. Spekulierimist “ise”-sõnamänguga ei käsitelda tüssamisena, vaid teravmeelsuse demonstratsioonina, leidliku mehe vägiteost kristlikus miljööös on saand tavalise mehe häätegu.

1) Üks vana reheline kütnud reheahju. Kuid nüüd ta mõtelnud nõnda: “Nüüd see ahi põleb, ma keedan endale natuke pigi, aega mul on.” [Keedab] tõrvast, sellise plekist kastruliga. Nüüd tulnud kurat juurde, küsind reheliselt: “Mis sa teed?” Reheline ütelnud nii: “Ma keedan endale natuke silmarohtu, mul silmad valutavad.” Nüüd kurat ütelnud sedasi (kurat – mees, sarved pääs): “Oi, kui sa oled silmarohu-tegija, kui sa selline tohter oled – minul valutavad kah silmad.” Kuid nüüd ta küsind reheliselt, mis ta nimi on: siis ta teadvat ütelda ka muile kuradeile, kel silmad valutavad. Ja ta ütelnud nii: “Pats (läti keeli “ise”) ~Ise.” Noh, kurat ütelnud: “Siis hästi on, siis ma tean muile ütelda, et selline nimi on – Ise.” Kuid nüüd ta tahab seda silmarohtu, võidku ka temale silmi. Kuid see ütelnud

nõnda, see Ise: “Nõnda ma ei või võida sulle. Siis tuleb panna sind selili sellele *särbenk*’ile (kuhu inimene astub üles, kui pannakse reht üles). Ma seon su natuke kinni sellele pingile, nii et sa ei või keerda – siis ma võin sulle natuke võida neid silmi.”

Jah, ta heitnud selili. Ja siis ta sidund tema kinni pingi külge. Ja nii ta võtnud pigi, selle silmarohu, ja valand silmi – silmad pidavat lahti hoidma. Niikui ta nüüd valand selle silmarohu ära silmi, kohe kurat hakand karjuma ja – kõige pingiga rehest välja, et reheuksed puha puruks! Nõnda tulnud vastu muud kuradid taas kohe sääl väljastpoolt. Muud kuradid küsind: “Kes tegi sulle seda?” – nad tapnuksid selle ära. Nii ta ütelnud: “Ise tegi, Ise tegi!” – “Kui sa oled ise teind, siis kannata, mida sa oled nüüd saand!” – Sr 41.

2) Üks vana mees kütnud reheahju. Ta märgand, et pükstel pole nõöpe. Ta võttis väikese panni ja sulatas tina ja tahtis valada pükstele nõöpe. Siis keegi koputas ukse taga, lasku teda sisse. Ta tegi ukse lahti, ja siis tuli sisse vana mees pika ninaga. See oli kurat ja küsis, mis ta teeb. Tema ütles, et ta valab endale uued silmad. Ja siis vana pika ninaga mees ütles, valagu temale kah uued silmad. Rehekütja ütles, et tal on vähe tina, kuid kui ta hästi tasub, siis võib valada kah, ainult et siis on vaja enne hästi kinni siduda. Pikknina olnud sellega nõus. Pikknina küsind, kuidas on rehekütja nimi. – “Minu nimi on Ise.” Nüüd ta sidund pikknina pingi külge kinni. Niikui tina olnud nüüd sula, kohe ta valand pikkninale silmi. Nüüd pikknina karjund. Siis tulnud kokku niipalju pikkninasid rehetäielt ja küsind, kes tegi. Pikknina ütelnud, et Ise tegi. – “Siis kui sa ise tegid, siis kannata ära!” – Sr 127.

3) Ükskord olnud üks tinavalaja. Kuradiema poeg läind kah lonkima mööda küla. Läind sinna, kus on tinavalaja, ja küsind sellelt mehelt, mis see teeb, mida see valab. Mees ütelnud, et ta valab endale uued silmad. Kuradiema poeg ütelnud, et ta tahab kah uued silmad saada, tema isal kah on vanad silmad, siis ta isa tuleb pärast kah valama uusi silmi. Mees ütelnud nii, et ta valab siis temale enne, et valab siis endale pärast, heitku ta pingile pikali maha selili, ta seob ta kinni, siis ta valab talle uued silmad. Mees sulatand tina tuliseks, valab kuradipojale silmi. See hakkab karjuma, et ta silmad nii põlevat. Mees ütelnud, las ainult põlegu, las ainult põlegu, et vanad põlevad välja ja uued tulevad asemele. Kuradipoeg kargab üles kõige pingiga, joosnud minema, karjund nii et. Enne ta oli



küsid mehe käest, mis ta nimi on. Ta ütelnud: Ise. Nüüd ta joosnud, nutnud ja karjund. Ema kuulnud, et ta nutab, ja jookseb teda vaatama. Ema küsib, mis viga, kes tegi. Nüüd ta ütleb: "Ise tegi, Ise tegi!" Ema ei saa aru, mis see on. Teeb pingi lahti – nüüd poeg on ilma silmadeta, ei näe minna. Ise teind! – Kr 162.

4) Ükskord olnud üks vana saunakütja. Ta kütnud sauna lauapäeva õhtul. Kurat tulnud kah pesema. Va saunakütja ütelnud: "Nõnda ma ei lase kedagi sauna sisse, kes ei ütle oma nime ega luba mul uusi silmi valada." Kuid kurat taiband kah ja küsid, kuidas saunakütja nimi on. See ütelnud: "Ise". Ta võtnud ja sidund kuradi pingile kinni. Tal olnud tina ära sulatatud. Nii ta võtnud ja valand kuradile tulist tina silmi. Kurat karjund, nii ta lasknud [kuradi] lahti. Ja kurat joosnud ära põrgusse. Ja muud kuradid põrgus küsid temalt: "Kes põletas sul silmad välja?" Ta ütles: "Ise, Ise kõrvetas välja." Siis teised naersid, et ise põletab silmad välja. Sellepärast kurat pole veel praegugi maa pääl, et tal on hirm saunakütja pärast. Ja siis ta tuleb maa pääle, kui pole enam sauna ega selliseid kütjaid. – V 23.

5) Ühel isal olnud kolm poega, kaks tarka, üks rumal. Ja nüüd see isa saatnud, mingu nad ise leiba teenima, ja annud ühele mati, ühele trummi ja rumalale kirve. Ja nüüd nad läind. Ja nüüd tulnud õhtu pääle ja õnneks olnud üks väike maja. Nad läind sinna sisse ja palund öömaja. Kuid säälnud üks vana naine ja see ütelnud, et siia tulevad kella kaheteistkümne aegu kuradid raha lugema. Siis kolm venda läind välja, kuid kui nad saand edisesse ("ahju ette"), siis rumal vend ütelnud: "Ärme läheme sugugi välja, vaid läheme toa pääle!" Ja nõnda nad läind.

Ja nüüd nad seisnud toa pääl. Nii nad kuulnud, kui tulevad kuradid ja hakkavad raha lugema. Kuid rumal vend ütelnud: "Anna mulle trumm!" Ja teine annud. Ja nii ta tõmmand kirvesilmaga trummi mööda. Kuid kuradid sääln all ehmatund, kohkund ja joosnud minema. Nad läind maha, need kolm venda, ja tõstnud ukse hingeldelt lahti, pannud raha pääle ja läind edasi.

Nüüd tulnud õhtu pääle neile, ja säälnud üks suur tamm. Nad ronind tamme otsa üles. Ja nüüd nad magand tammel. Kuid nüüd tulnud need kuradid taas ja lugend raha. Rumal vend lasknud püksid reitele ja sittund kuradeile pääle. Üks kurat ütelnud: "Ah kui hästi, et jumal annab meile kah ükskord klimbisuppi!" Ja kuradid

tülitsend selle sita ümber. Ja nii see rumal vend võtnud oma kirve ja visand kuradile pääle. Ja see kirves trehvand kuradile otse persesse – enam pole olnud väljas kui ainult see kirves. Nüüd rumal vend läind maha ja hakand tõmbama oma kirvest kuradi persest välja. Kurat küsind, kuidas ta nimi on. Ta ütelnud: “Ise.” Ja kuradid joosnud minema, ja kolm venda riisund raha. Ja üks kurat joosnud tagasi ja ütelnud, andku see raha tagasi. Kuid rumal vend ütelnud nii: “Näita oma keelt, siis ma annan tagasi”. Niipea kui kurat näidand, kohe ta lõigand kuradil keele ära. Ja nõnda see kurat joosnud põrgusse teiste kuradite juurde karjades: “Ise lõikas keele välja!” – V 17.

Kõige kodusemaks Liivi rannikul on aklimatiseerund motiiv selisest ülesandest, mida isegi kurat ei jakska sooritada. Kuid iseloomustav on kohe, et siin kirjeldatakse ka täitsa aumehelike vastaste võistlust, kus petmisest või alatust tüssamisest ei ole enam juttugi:

“MIDA KURAT VÕIB JA MIDA TA EI VÕI ÄRA TEHA.”

(Mt. 1175)

Üks vaene mees tahtnud rikkaks saada. Siis ta müünd end kuradile ära. Ja ta lõigand sõrme ja kirjutand oma verega kuradile [lepingu] alla: kui ta ei kirjuta, siis kurat ei tööta ju temale. Ja nüüd see mees hakand “panema” (s.t. laskma) kuradil töötada. Kõige esiteks ta lasknud teha ühe suure lossi, siis suure järve. Raha ta lasknud endale kokku tuua, kõik majad lasknud täis valada kuldraha. Nii olnud kõik töö ära tehtud, mida ta iganes ainult lasknud. Sel mehel hakand hirm, et nüüd surm tuleb. Kuid üks va sant (s.t. kerjus) ütelnud talle, annud nõu, las ta võtku selline karv, mida ei saa õigeks teha. Ja siis ta annud selle karva kuradile – kurat pole võind õigeks teha ja läind vandudes minema. Ja mees jäi ellu, kurat ei võind enam saada seda meest. – L 30.

KURAT EI JÕUA PIDADA ANKRUKÖIT (Mt. 1179 + S. 268)

Ükskord üks laev purjetand mere pääl ja temal olnud ühtlugu tuul vastu kaua aega. Ja laevamees, see kapten olnud väga vihane ja vandund vastutuult. Ühel õhtul, kui kapten olnud tekil, siis tulnud tema juurde üks võõras mees ja ütelnud: kui ta annab selle, kes esimesena talle tuleb vastu, kui ta sõidab linna sisse, siis ta

veab (~purjetab) seda laeva ruttu sadamasse. Kapten töotand ka anda; võõras mees olnud *bottõrmani* (vt. LRU I 202 jj.). Kuid endamisi ta mõtelnud, et seda ei tohiks töotada: võib olla, et tuleb vastu mõni inimene. Kui ta aga nõnda töotand, siis võõras mees ütelnud, mingi laevamehed kõik oma kajutitesse, mida nad ka kuuland (~teind). Siis nad kuulnud, et tekil olnud suur kamandamine, lastagu purjed välja. Ja kuulnud, et on tugev tuul, et laev jookseb ruttu edasi. Paari päeva pärast, kui nad nii purjetand, võõras mees kutsund kapteni välja ja ütelnud, et otsekohe nad saavad sadamasse, las ta nüüd ise võtku oma rahvas ja kamandagu ja purjetagu edasi, kuid ärgu unustagu ära, mida kapten talle töotand. Kapten mõtelnud nüüd endamisi, kuidas saada nüüd sest võõrast mehest lahti. Ta saand aru, et see on paha vaim, kurat, *bottõrmani*. Siis ta ütelnud võõrale mehele: kui ta jõuab pidada kinni ankruketi otsa, siis ta saab selle, kes esimesena tuleb sadamas vastu. Noh, kurat olnud sellega rahul. Siis kapten lasknud oma inimestel ankrupilli hästi ära võida rasvaga ja ketid veel paar korda tagasi võtta (see pill on kolm korda ümber, nüüd niisiis jäi ainult ühe korra). Siis andnud ketiotsa kuradile kätte, las pidagu. Ja kui nüüd paat läind suure hooga, siis kapten käsknud ankrupõhja lasta. Kuna paat läind suure hooga, vedand keti paadi klüüsisst välja. Kurat hoidnud küll, nii et kingad läind laevatekisse, kuid pole jõudnud kinni pidada, läind kõige ketiotsaga pilli ümber klüüsisst välja ja merre sisse. Kapten mõtelnud, et nüüd ta on lahti sellest kuradist, ja purjetand sadamasse. Vähe aega pärast seda, kui nad olid sees, tuli kurat kõige ankrupõhja ja kettidega üle öla ja visand laevatekile ja ütelnud, et ta mitte kordagi enam ei taha olla meremeestega sõber, kuna need teda nõnda on petnud. Noh, ja kui kapten läind kaldale, siis kaptenile kõige esimesena tulnud vastu tema naine. Siis ta olnud väga rõõmus, et võind kuradist nii lahti saada: muidu pidanuks andma oma naise kuradile. Potermann see polnud, see olnud kurat, see võõras mees: *bottõrmani* olnud enam hää vaim. – Kr 105.

Praeguse Zuonkõ-talu peremehe vanaisa Vaid-külas, vana Kõrli, oli iseäralik mees, naljamees. Ta näit. käind öitselisi hirmutamas. Kord purjekaga Riiga sõites olnud kaua aega vastutuul, ta pole saand sõita koju. Siis ta ühelt kaupmehelt omale ostnud väikese kastikese, milles kurat olnud sees. Siis kohe kogu tee neil olnud hea tagant tuul, saand jõudsasti koju. Niikui randa saand, olnud aga “noorisand”, s.o. kurat, juba ees ja küsind tööd. Ta siis annud ka

teha, mis tal aga iganes olnud. Noorisand teind kõik ruttu valmis, nii et kippund tööst puudus tulema. Viimaks vana Zuonkõ ütelnud noorisandale, kui sellest juba olnud tüdind, las arutagu ära (~üles) tema kiluvõrk. Sellega noorisand pole hakkama saand ja kadund sest ajast ära.

Korra nad noorisandaga sõitnud kahekesi Duonig-mõisasse, läbi Ire. Läind ka Ire-kõrtsi sisse. Seal varsti mehed hakand kaklema. Siis noorisand tõusnud kähku pingile ja ütelnud: “Nüüd me peame ruttama!” Mis ta sellega mõtles, jäi tumedaks, kuna jutt jäi poolikuks. – V Lnb 888/9.

### KURADILE TUNDMATU IMELOOM (Mt. 1091)

1–2) vt. LRU II 185–186.

3) Üks mees leppind kuradiga kokku, et ta võib sellise loomaga välja ratsutada toast, mida ta [= kurat] ei tunne. Kurat leppind suure raha pääle, et ta annab suure raha, kui ta sellise looma toob, kuna ta ju kõiki loomi tunneb. Mees võtnud oma naise, rõivastand paljaks, lasknud juuksed lahti lasta ja siis astund ise selga ja tagurpidi ratsutand välja. Kurat vaadand ja mõistatand mitme looma nime ja ütelnud: “See on küll üks hull loom, kel on üksainus silm otsas ja suu risti!” Lõpuks kurat ütelnud, et sellist ta küll veel pole näind, ja võtnud toond vanamehele raha suure-suure kotitäie. – Ir 44 < Ii.